

SELJAČKE BUNE U XVII STOLJEĆU U HRVATSKOJ (III DIO)

Nada Klaić

Već je jednom istaknuto¹ da je problem seljačkih buna u XVII st. u hrvatskoj historiografiji jedva dodirnut. Pripisujući bune ponajviše moralnim kvalitetama pojedinaca, historičari nisu uočili društvenu i ekonomsku uvjetovanost ovih pokreta.² Štaviše, vjerovalo se da je objektivnost tadašnjih prvaka u kraljevstvu tolika da nisu dopuštali subjektivnim raspoloženjima maha. Zato je i prikaz posavačkih buna vrlo jednostran. T. *Smičiklas*,³ doduše, nema još toliko izvornog materijala da bi mu bila jasna slika odnosa među prvacima u kraljevstvu. Prateći banovanje Nikole Zrinskoga, on je ustvrdio da je »neugodnosti banovanja umnožio banu Nikoli seljački ustanak u Posavini na imanjih Mirka Erdeda i kaptola zagrebačkoga (g. 1653)«. Iako nije spoznao prave uzroke sukoba između bana i Emerika Erdödyja, on je dobro ocijenio banove postupke prema pobunjenim seljacima. S pravom ističe kako se zbog banova blaga postupka i oklijevanja »porodi neugasiva mržnja između najmoćnijih rodova u Hrvatskoj, između Zrinskih i Erdeda, na štetu kraljevstva. Premda je ban bunu silom ugušio prigovarali su mu Erdedovi prijatelji, što je odmah uništio nije, govorili su dapače, da Nikola Zrinski sam bunu potiče«.⁴

Međutim, osobit pečat dao je toj literaturi V. *Klaić*. On je u posebnom svijetlu prikazao bana Nikolu Zrinskoga upravo s obzirom na njegov odnos prema seljacima.⁵ Mislio je da je iz banova hrvatsva izvirala i njegova »osobita obzirnost prema prostome puku, poglavito prema seljacima i kmetovima«,⁶ što dakako nije tačno. Jer Zrinski nije štedio Erdödyjeve kmetove iz uvjerenja da je vlastelinov postupak s njima bio zaista teži nego »jaram Jevreja u Egiptu«, nego iz posve drugih razloga. Klaiću se činilo da je dovoljan razlog za banov postupak bila činjenica »što su i Novigrad i Sisak bili tada tik na granici turskoj, pa se bilo bojati da bi se pobunjeni kmetovi mogli odmetnuti u Turke«.⁷ On nije dovoljno jasno uočio da je ban dio drukčiji prema kaptolskim, a drukčiji prema posavačkim pobunjenicima. Pismo na koje se on poziva da pokaže kako je Nikola Zrinski štitio Posavce od tiranije vlastitog vlastelina najbolje pokazuje kako ban nije štedio oštre riječi kad je trebalo kralju

¹ N. Klaić, *Seljačke bune u XVII stoljeću u Hrvatskoj*, I, HZ XIII, 1960, 125 i d. (= *Seljačke bune I*).

² N. Klaić, *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, *Hist. pregled* br. 2/1962, 107.

³ *Poviest hrvatska II*, Zagreb 1879.

⁴ N. dj., 156.

⁵ Ban Nikola knez Zrinski i seljaci (1653—1659), *Crtice iz hrvatske prošlosti*, 1928.

⁶ N. dj., 10.

⁷ N. dj., 11.

prikazati neprijatelja.⁸ Zato je daleko od stvarnog zbivanja u sredini XVII st. njegov zaključak »Stara je metoda svih tirana da svoja nedjela i gaženje čovječijih prava i dostojanstva opravdavaju tobože nastojanjem oko općega boljitka. Emerik Erdedi nije osamljen u historiji čovječanstva. Ali ima i rušilaca tiranije, kao što je bio ban i knez Nikola Zrinski.«⁹

Neće nas prema tome iznenaditi, nađemo li Klaićeve ocjene prvaka i u kasnijim prikazima. Jedan je od razloga ove pojave bio što se od njegovih vremena malo radilo na otkrivanju izvornog materijala. Ali, i Rudolf Horvat¹⁰ koji se ipak poslužio novom izvornom građom iz nadbiskupskog arhiva — bar onom do 1656 — ide Klaićevim stopama. I on misli da je bunu »skrivio svakako svojim postupkom grof Mirko Erdedi« jer je »on svoje kmetove mučio svakojakim nepravdama i nasiljima« a tražio je »od njih više daća i besplatnih služba, nego li to bijaše određeno urbarom pokojnog bana Tome Erdeda«.¹¹ On je, doduše, banove motive prikazao nešto drukčije nego Klaić,¹² ali i tada kada je Erdödy podavanja svojih kmetova smanjio na količinu koju ni jedan drugi vlastelin nije svojim kmetovima dopustio, za njega je on ostao loš vlastelin.¹³

Iako je J. Predavec¹⁴ donio tekst tzv. confederatio između Posavaca, Siščana i Vlaha, iz kojeg se moglo lako razabrati u čemu je osnovni problem, ustaljena su se mišljenja dalje prepisivala. Štaviše, Stjepan Antoljak¹⁵ se nije ustručavao doslovce ponoviti Horvatove riječi. Buna, prema njegovu uvjerenju, nastaje »kad je njegovim (tj. Emerika Erdödyja; N. K.) kmetovima dojadilo ovakvo grofovo ponašanje«, pa »oni sastaviše popis daća i besplatnih radnja, koje su odsada voljni da mu podaju...« Vjerujući Klaiću, Antoljak je zaključio da Nikola Zrinski namjerno »nije u gušenju ove pobune okrvavio svoje ruke« te da je tek tada počela zavada i neprijateljstvo između bana i Emerika Erdödyja. Ako je kmetove, kako drži Antoljak, pljačkala ne samo vlastela

⁸ Ban je uvjeravao kralja kako »ti seljaci nijesu buntovnici jer se nijesu pobunili niti protiv Boga, niti protiv kralja, niti protiv domovine, to jest kraljevstva, niti protiv svoga vlastitoga gospodina dok ih je grof držao u onoj pravdi, koju treba da svaki kršćanin vrši prema svojim podanicima te da bude tiranin prema njima, da im ne guli kožu... Govore naime ti veliki nevoljnici da je jaram Jevreja u Egiptu bio sladak (prema njihovoj bijedi). Grožnje Jeroboamove Izraelcima bile su ništa s obzirom na ono, što se od njih iznuduje. Dokazuje to ona ogromna knjižica ili bolje knjiga molba, koje su oni kraljevstvu podastrli...« V. Klaić, n. dj., 13—3.

⁹ N. dj., 13.

¹⁰ Seljačke bune u hrvatskoj Posavini, Hrvatsko kolo XX, 1939, 138—155.

¹¹ N. dj., 138.

¹² Horvat je ovako prikazao zahtjeve Emerika: »Posavci su morali od svake kuće dati tjedno po 6 težaka, koji su vlastelinu besplatno radili na polju, vrtu, paši i livadi, pa u šumi, dvoru i drugdje. Povrh toga plaćahu vlastelinu 6 denara za svako jutro oranice, a 13 denara za livadu. Za vlastelinovu kuhinju prinošahu piliće, guske, kopune i kokoši, te jaja, sir i maslac, a k tomu još desetinu raznoga žita, pčelaca i svinja. Med su smjeli prodati samo vlastelinu, koji je sebi prisvojio i isključivo pravokrčmarenja i ribarenja«. N. dj., 138—139.

¹³ Opisujući spor između Posavaca i vlastelina 1654, on je rekao ovo: Čini se, da je i sam ban osuđivao zasukanost grofa Erdeda, koji je svoje kmetove mučio preteškom tlakom i prevelikim daćama« (n. dj., 152). Ne uzevši u obzir banov neprijateljski stav prema Emeriku Erdödyju, on je mislio da je ban odbio da bude kraljevski povjerenik zbog toga što je zaista osuđivao njegov postupak prema kmetovima.

¹⁴ Selo i seljaci, Zagreb 1934, 138.

¹⁵ Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, 1956.

nego i »soldateska«, pa je »zbog toga prirodna posljedica ovoga stanja bila svakva seljačka reakcija i javna nesigurnost«,¹⁶ moramo se, dakako, pitati: zašto su se bunili samo kmetovi na Banskoj krajini? Na to pitanje Antoljak nije pokušao naći odgovor. Kako mu tok bune poslije 1656 nije bio poznat, zaključio je, prema Kukuljeviću i Horvatu, da je buna trajala sve do 1671 i da je ona u vezi s tobožnjim obećanjem Zrinskog o oslobođenju kmetova.¹⁷ Međutim, nije jasno zašto je tu bunu nazvao novigradskom,¹⁸ kad sav izvorni materijal govori o Posavcima, bez obzira na kojem je jeziku napisan. Vjerojatno je tu ideju preuzeo od Ferde Čulinovića,¹⁹ koji je još 1651 ponešto govorio o kmetovima Emerika Erdödyja.²⁰ Koliko god se Čulinovićeve prikaz u osnovi ne razlikuje od ostalih, on je ipak pismo Zrinskog kojim ovaj optužuje Erdödyja popratio ovim riječima: »Zrinski je tu obazriv prema tuđim kmetovima, ali kako je on postupao prema seljacima na svojim imanjima«?²¹

Novi izvorni materijal, na koji me je upozorio dr. J. Buturac, omogućio mi je da osvijetlim posavačke bune s različitih stanovišta. On je ukazao i na to da su uzroci posavačkih buna mnogo složeniji nego što se to mislilo. Ovaj je prikaz popunjen i novim izvornim materijalom iz Državnog arhiva u Budimpešti koji također nije bio dosad poznat.²² No kako je moj prikaz posavačkih buna u Historiji naroda Jugoslavije II skraćen,²³ a nije isključeno da će i sistematski pregled izvorne građe u domaćim, osobito zagrebačkim arhivima, otkriti nove podatke, to ni ovaj moj prikaz posavačkih buna nije ni konačan ni potpuno iscrpan.

II BUNE POSAVACA

1. Uzroci buna

Društveno-ekonomskoj uvjetovanosti seljačkih pokreta u XVII st. valja dodati i političke odnose, koji su mnogo više nego što se to obično pretpostavlja utjecali ne samo na izbijanje buna, nego i na njihov tok.

Već je u uvodu²⁴ istaknuto da se osnovna težnja kmeta-vojnika na Banskoj Krajini — tj. među Sišćanima i Posavcima — sastojala u tome da postigne položaj pravoga krajišnika. Ali rečeno je i to da »osnovni zahtjev kmeta-vojnika nije mogao biti ispunjen, jer je vlastelin trebao samo ograničeni broj vojnika, a mnogo više podložnika, koji ga hrane, uzdržavaju utvrdu i njezinu

¹⁶ N. dj., 155.

¹⁷ N. dj., 156.

¹⁸ N. dj., 150.

¹⁹ Seljačke bune u Hrvatskoj, Nauč. knjižnica Seljačke sloge, 1951.

²⁰ Buna seljaka oko Novigrada na Savi (1653—1659) g.), 76—78.

²¹ N. dj., 78.

²² Na izvorni materijal iz budimpeštanskog arhiva upozorio me i poslao mi mikrofilmove dr. Tibor Klániczay, na čemu se njemu i ovom prilikom najljepše zahvaljujem. Kako je on sam naišao na taj materijal radeći na monografiji o Nikoli Zrinskome, to nije isključeno da će se i u inozemnim arhivima još naći izvornog materijala za seljačke bune u Hrvatskoj u XVII st.

²³ Izdanje latinicom, 732—736; ondje je prikazan Opći otpor u Posavini 1653—59 i Druga posavačka buna (1670—71).

²⁴ Seljačke bune I, 120 i d.

posadu, špana, kaštelana itd.«.²⁵ Vlastelin je bio dužan da sam organizira obranu na Banskoj Krajini, a to je mogao učiniti samo s pomoću svojih kmetova. Međutim, na posavačkim je imanjima Erdödyja došao do izražaja osobit položaj koji je ta porodica uživala ne samo u Hrvatskoj, nego napose na Banskoj Krajini. Erdödy su, naime, »bili jedina velikaška porodica, koja se po veličini posjeda mogla mjeriti sa Zrinskima«. Njihova su imanja upravo na tom području oko Kupe i Save bila tako velika da su »posjedovali više od trećine svih posjeda (prema popisu iz 1618 imao je čitav kotar 3241 kuću, a sami Erdödy 1117 kuća)«. ²⁶ To je očito bila dovoljna materijalna podloga da se Erdödy pretvore na tom području u male dinaste. Njihovu je sigurnost pojačavala činjenica da su u doba bune njihovi posjedi na Banskoj krajini bili povezani²⁷ — a braća, što je također važno, nisu bila zavađena — tako da su pobunjenike sapeli lancem koji oni svojim slabim snagama nisu mogli razbiti.

Međutim, još je jedna činjenica presudno utjecala na izbijanje i tok bune: Erdödy su od 1615 bili vrhovni petrinjski kapetani. Prema tome, oni su s pomoću petrinjske posade mogli vrlo lako svladati pobunjenike, pa su se tom mogućnošću i poslužili kad su uvidjeli da i kralj i ban oklijevaju u primjeni krajnjih mjera. Posavcima je, naprotiv, ta činjenica smetala da se povežu i s krajišnicima u petrinjskoj utvrdi, pa su sve svoje nade polagali u najbliže »prave krajišnike«, u ivaničke Vlahe. Zato su oni u ime Posavaca zahtijevali položaj pravih krajišnika, jer — kako kažu — oni s njima »vsegdar i vsako vreme i vsako doba . . . po suhom i po vode i kako goder potrebno z nami derže se i z nami vojuju . . . kako poštenem i krajnskem soldatom i vitezom pristoji se«. ²⁸ Ivanički su Vlasi u svom svjedočanstvu izdanom Posavcima upozoravali sabor i na to da Posavci istodobno »opravljaju svoga gospodina službu«. Ali sve je to, dakako, bilo vlasteli dobro poznato. Lišeni mogućnosti da se oslone na najjaču utvrdu na Banskoj Krajini, koja joj tada nije i administrativno pripadala, Posavci su se ugledali u neposredno susjedstvo: u kaptolske podložnike u sisačkom vlastelinstvu i isto tako kaptolske podložnike Štibrence.²⁹ Osobito im je bilo stalo da se povežu sa Siščanima pa je zato vođa Posavaca Miko Babić već u početku bune pošao k njima da ih upozori na banove namjere i da s njima sklopi savez za zajedničku obranu.³⁰

Posavci su, kao uostalom i svi kmetovi-vojnici na Banskoj Krajini, spoznali u čemu je njihova jakost: oni su mogli napustiti svoju vojničku službu s uvjerenjem da ban i hrvatski sabor neće tako lako naći zamjenu za njih, jer je bilo mnogo teže služiti vojničku službu na Banskoj krajini nego na ostalim krajinama. Sam je ban upozorao kralja na takvu opasnost, pa je to bio jedan od razloga zašto su obojica oklijevali s primjenom najstrožih mjera. Posavci su već u početku zaklinjali »ivaničku, križevačku i koprivničku, jednom rečjum vse što su do Drave Kraine« da im se pridruže. Ili, ako im to ne bi bilo moguće,

²⁵ N. dj., 121—122.

²⁶ Historija naroda Jugoslavije II, 717—718.

²⁷ Porodici Erdödy pripada tada osim Moslavine i Novigrada također susjedno želinsko vlastelinstvo kao i Jastrebarsko i Samobor.

²⁸ Drž. Arhiv u Zagrebu (= DAZ), Metropolitanski odio, Politica II, nro. 138; (= Politica II).

²⁹ V. Seljačke bune I, 121, 147; Seljačke bune u Hrvatskoj II Dio. Bune Siščana. HZ XIV, 1961, str. 89—118.

³⁰ Predavec, n. dj., 182; Seljačke bune II, 103.

neka bar napuste Petrinju i Ivanić, jer »ako se rečene kraine opustiju dobro znati morete kamo dospeti hote i gde kraina bude«. Posavci su vrlo dobro znali da se krajina ne bi mogla bez njih braniti. Zato i poručuju kako bi to bio »veliki i nerazgovorni krainski i orsaški kvar, koji bi se pripetilo, ako bi mi i Posavje opušćeno ostalo«. ³¹

Uza sve to, činjenica da su, kao i ostali pobunjenici na Banskoj Krajini, bili primorani da sva sela na istom vlastelinstvu povuku za sobom u pobunu, onemogućila je i njima unaprijed svaki uspjeh. Zato su vrlo jasno postavljeni cilj iz početka bune, tj. postizavanje položaja slobodnoga krajišnika, morali već u prvim pregovaranjima izmijeniti tako da on uopće nije došao do izražaja. Seljačka je masa, koju su podigli, gušila njihove težnje i njima nije preostalo drugo već da se bore za blaže oblike eksploatacije i da se otimaju vojničkoj službi na svom vlastelinstvu. No, već tim samim što su prešli na takvo polje borbe oni su imali prema vlastelinu mnogo teži položaj i znatno manje izgleda na uspjeh. Nije se više radilo da li će biti slobodni vojnici na Banskoj krajini nego su se morali pogađati s vlastelinom o tome kakav će biti feudalni teret na novigradskom i moslavačkom vlastelinstvu ne samo za njih, nego i za sve kmetove na tim vlastelinstvima. No, i oružje koje su seljaci u toj borbi upotrijebili nije bilo, niti je moglo biti, osobito uspješno i oštro. Posegli su i za lažnim privilegijama kao što su to radili i ostali pobunjenici: pozivali su se na »stare pravice« koje da im je, tobože, podijelio još Toma Erdödy, ali koje da im je oduzeo Sigismund Erdödy. Opsežna molba pobunjenika poslana banu još u početku bune jasno pokazuje da su njihove tvrdnje o nekadašnjem stanju za naseljavanja bile u osnovi tačne. Upravo u tome i leži uzrok njihovu teškom položaju kao i odgovor na pitanje zašto je Emerik Erdödy onako postupao s pobunjenicima u cijelosti. Naime, u svim tim pokretima na Banskoj Krajini u XVII. st. odražava se na svoj način neprestano vrijetanje na ladanju koje uzrokuju turski ratovi. Na stanje na vlastelinstvima osobito su utjecali sisački ratovi potkraj XVI. stoljeća. ³² U molbi upućenoj 1653 banu, seljaci sami upozoravaju bana i sabor da su njihovi predci pobjegli s Erdödyjeva vlastelinstva u doba opsade Petrinje i to neki preko Dunava i u Moravsku, a neki, štaviše, i u banovo Međumurje (Insula). Drugi su opet, kažu kmetovi, ostali u Hrvatskoj i pomogli Maksimilijanu kod opsade Petrinje. Kad je Petrinja bila osvojena, »naša su gospoda — ističu oni — ponovo pozvala svoje kmetove s Dunava obraćajući se na njih kao na braću (confratres). Obećali su im tada da nikada neće vršiti »rusticales labores« već će davati samo desetinu. I tako su se, tuže se seljaci šestdeset godina poslije naseljenja, naši predci preselili obradovavši se bratskim pozivima. ³³

Međutim, Erdödy nisu održali obećanje. Da bismo i njihov postupak donekle razumjeli — što ne znači i odobrili — valja imati na umu da je kolonizacijsko pravo čak i u XVII. st. tačno razlikovalo položaj kolonista — seljaka od prava što ga je uživao kolonist — vojnik. Potonji je obično imao znatne olakšice ne samo zato jer se naseljavao kao vojnik, nego i zato što je njegovo gospodarstvo u času naseljavanja bilo uglavnom organizirano na sto-

³¹ DAZ, Acta Capituli antiqua, fasc. 36, nro. 107. (= ACa).

³² Usp. Seljačke bune I, 129.

³³ Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancellária. Propositiones et opiniones, nro 97. a. 1653 (= Prop. et opin.).

čarskoj osnovi. On je, prema tome podavao uglavnom samo desetinu. Međutim, seljak ima prema istom kolonizacijskom pravu olakšice samo u prvo vrijeme nakon naseljenja. One su mu potrebne tako dugo dok uredi svoje imanje, podigne zgrade i uzgoji kulture tako da takvo privilegirano stanje obično traje samo nekoliko godina.

Već je naprijed rečeno³⁴ da vlastelin ne treba mnogo vojnika — pogotovu ne takav vlastelin koji je i vrhovni petrinjski kapetan! — pa se zato odupire nastojanjima svoga kmeta koji ide za tim da postane slobodan vojnik. Prema tome, nipošto slučajna i bezazlena Erdödyjeva neiskrenost prema tadašnjim naseljenicima, koji su se vraćali na rođenu grudu, sastojala se u tome što su oni obećavali naseljenicima kolonizacijsko pravo vojnika, a stvarno nisu imali namjeru da ga u obećanom stanju trajno zadrže. Oni su vrlo dobro znali da će seljake primamiti ako im obećaju vojničke obaveze, iako su bili svijesni da im takvi vojnici nisu na vlastelinstvu potrebni. No, s druge strane, ako i podložnik želi biti vojnik, onda i njegovo imanje mora biti uređeno u skladu s potrebama takve dužnosti; on mora imati prije svega konja s kojim će služiti. Pređi posavačkih pobunjenika, vjerojatno, nisu ni mogli preuzeti na sebe vojničku dužnost jer za to, očito, nisu imali preduvjeta. Neki poznati podaci o odnosu Erdödyja i novih naseljenika iz XVII. st., iako nisu potpuni, govore o tome kako je rijedak vlastelinski vojnik na području Banske Krajine. Dvadesetak godina prije izbijanja bune naselio je Sigismund Erdödy »viteške ljude iz Turak, Ivana Pulića i Mateaša Dapčevića s ostalom njihovom družinom i pohižani« u selu Zamlačju »u držanju grada našega Novoga u kotaru Moslavine... tako i podat put da oni nam dužni budu vsom vitežkom službom v Krajine, što im se polag njihova mogućta zapove«.³⁵ S obzirom na tvrdnje posavačkih pobunjenika važno je istaknuti da su ipak ovi vojnici imali prema vlastelinu i drugih dužnosti. »I k tomu dobitak v Krajini, kako god im Bog da, da su polag onoga dobitka stališa dužni nam pošten dar dati; a zverine takaiše, ako bi dobili zviru, da su dužni od zvireta poštnu pečenju dati.« Dakako da ih je vlastelin morao osloboditi »drugače od vse službe, tlake i podanjkov« i da im je usto obećao takvu slobodu i za njihove potomke kao i za one »ki bi k njim došli na vike«.³⁶ Kad je nekoliko godina kasnije i zagrebački biskup naselio uz Posavce Dubrovčake u Topolju na »falatu zemlje« vojvodu Petra i Tomeka Babića, onda je i on zahtijevao od njih, uz desetinu, da »mesto tlake i službe kmetske na paripu kada i kamo gospodin zapoveda« služe.³⁷ Štaviše, sam Emerik Erdödy potvrđuje 1646 Tomi Pavloviću i Marku Ninkoviću, »harambašama našeg šerega đumljij i vsih ostalih naših krajinskih ljudih«, privilegij koji im je dao još Sigismund Erdödy.³⁸ Najzad, u susjedstvu novigradskog vlastelina, na Erdödyjevu želinskom posjedu, naseljavani su još od kraja XVI. st. također vojnici. No, značajno je da je i na tom vlastelinstvu — ako smijemo vjerovati sačuvanim podacima — vojnik po zanatu bio vrlo rijedak. »Od vsakoga podavka i tlake« oslobodio je na primjer Petar Erdödy trojicu Zimica koji su

³⁴ Seljačke bune I, 120; Seljačke bune II, 92 i d.

³⁵ R. Lopašić, Hrvatski urbari I, MHJSM V, 1894, 398.

³⁶ N. dj., 399.

³⁷ N. dj., 399—400.

³⁸ N. dj., 402.

»došavši iz turske zemlje« obećali da će kolonizirati njegov Lekenik. Ali takvi slučajevi nisu česti. Samo četiri podložnika iz Kravarske dobila su 1631 4 selišta »vikovičnim zakonom... tako da su slobodni i mirovni oni i njihov ostanak od vsake tlake i dohotka«, ali su dužni dati »gornicu i dežmu, koja od vinogradov njihovih ide... i to takajše dužnom službom, kada naši ostali junaci i harambaše izajdu u Krajinu tako da i oni s njimi budu izjahali«. ⁴⁰ Ponekad bi vlastelin dopustio i svome vazalu da pod osobito povoljnim uvjetima popuni svoja selišta koja mu je prepustio, ali i takva je »milost« bila gotovo iznimna pojava. ⁴¹ Vojnici naseljenici plaćali bi obično »dukat od vsake hiže« i predavali sužnjeve. ⁴²

Čini se da je novigradsko vlastelinstvo odvajalo od susjednih kaptolskih posjeda, među ostalim, i to što su vlastelinski posjed ili alodijal smanjivali postepeno posjedi vazala. Iako je servitor, kako se u tadašnjem rječniku naziva niži plemić koji služi velikaša, imao u pravilu samo po jednoga kolona (prema popisu dike iz 1598), ipak je na novigradskom posjedu omjer vlastelinskih selišta prema vazalnim bio 26 : 12. ⁴³ Takva činjenica još jednom razjašnjava opiranje vlastelina protiv uvođenja kmetijske vojničke dužnosti.

Kmetu je, dakle, s novigradskog vlastelinstva preostala samo jedna mogućnost: da se uposlji kao vojnik na Krajini, pa su tu mogućnost neki Erdödyjevi podložnici i iskoristili. Oni su postali plaćenici kraljevine ili bana i služili su po utvrdama na Banskoj krajini. Ali o tom njihovu vojničkom pozivu nije vlastelin htio ništa znati.

Prema tome, prvotna neiskrena obećanja, kojima Erdödy privlači natrag ljude u Posavinu slijedio je postupak vlastele koji je išao za tim da kolonista pretvori u pravoga kmeta. Tako su tokom vremena — proces se zbog pomanjkanja izvornog materijala ne može pratiti u cjelini — Posavci postali nepriviligirano stanovništvo — doduše, još uvijek manje opterećeno dužnostima nego kmetovi u unutrašnjosti Hrvatske. Ako su tvrdnje kmetova tačne i ako su oni zaista dobili osim obećanja i pismenu potvrdu, dakle privilegij, prilikom naseljenja, onda je Sigismund Erdödy mogao biti onaj koji je, kako seljaci tvrde, dao zatvoriti »et more turcico compediri curauit« čovjeka koji je donio njemu na potvrdu posavačka privilegija. Privilegija je, kažu kmetovi, spalio kako bi im oduzeo jedino oružje s kojim su se mogli boriti protiv vlastele. ⁴⁵ Seljacima je ostala nada da će se moći pozvati na urbar Tome Erdödyja, ali su morali brzo uvidjeti da su se u času kad je urbar služio kao podloga za raspravljanje pregovori mogli voditi samo o količini feudalnih podavanja, a ne o njihovu statusu na vlastelinstvu uopće. Uostalom, Tomin se urbar pojavljuje u njihovu programu samo zbog toga što nisu poznavali njegov sadržaj. Kasniji su pregovori sa seljacima jasno pokazali da je njihov vlastelin nakon varaždinske pogodbe odustao od nekih dužnosti koje su prema istom urbaru kmetovi morali podavati, pa ga je zato i donosio kako

³⁹ N. dj., 386—387 (1595).

⁴⁰ N. dj., 395.

⁴¹ N. dj., 396—397.

⁴² N. dj., 397—398.

⁴³ DAZ, Conscriptioes dicarum I, 1543—1601; godina 1598.

⁴⁴ Sigismund Erdödy je bio ban od 1627—39.

⁴⁵ Prop. et opin., nro 97. a. 1653.

bi dokazao da je kmetovima dao olakšice. Možda je i seljacima bila poznata ta činjenica jer su prema izvještaju zagrebačkog biskupa iz početka 1654 ubili Erdödyjeva pisara, ili možda blagajnika, zbog toga što je sa sobom nosio na pregovore u Zagreb »ceteras scripturas et, ut relatum est, urbaria«. ⁴⁶ Prema tome, za povratak na »stare pravice«, u smislu vraćanja na stanje poslije naseljavanja, nisu seljaci imali stvarnog uporišta u pismenim svjedočanstvima i svoje su zahtjeve formulirali mnogo slobodnije. Pokušali su, osobito vođa pobunjenika Miko Babić, ograničiti obaveze na granicu na kojoj se njihov vlastelin nije mogao zaustaviti. Oni, očito, nisu mogli sami vjerovati u to da će vlastelin pristati na jednodnevnu tlaku mjesečno u doba kad je ostala vlastela u Hrvatskoj dobivala po jednog težaka od selišta na dan. To što su se Posavci nalazili na krajnjem rubu zagrebačke županije ili, kako Zrinski piše kralju, ⁴⁷ na rubu pustinje prema Turcima, nije mogao za vlastelina biti dovoljan razlog da im popusti. Ali, postavljajući takve uvjete, za koje su mogli unaprijed znati da ih vlastelin neće prihvatiti, oni su postigli željeni cilj: pregovori su se produžavali tako da su ustrajali u otporu uz male prekide od 1653 sve do 1659. A i tada kad su najzad, nakon pokolja što ga je sam vlastelin organizirao, morali pokleknuti, još uvijek su postigli uvjete koji su bili blaži nego u drugih kmetova u Hrvatskoj.

Takav relativno uspješan završetak nisu kmetovi mogli pripisivati samo svojoj dugogodišnjoj upornosti. Štaviše, niti činjenica da je vrlo velik broj među njima vršio vojničku službu na Banskoj krajini ne bi toliko pomogla da nije bilo suparništva između tada najjačih velikaških porodica u Hrvatskoj — Zrinskih i Erdödyja. Razloga je za to bilo dosta. Osim povremenih ličnih sukoba Erdödyja sa Zrinskim i Frankopanima, dubok je jaz stvorilo suparništvo i natjecanje za najvažnije službe u kraljevstvu. Svi su oni, u doba kad feudalna eksploatacija sama nije više mogla osigurati suviše široku materijalnu osnovicu, težili za što unosnijim službama, prije svega na Krajini. Utoliko više što su one istodobno značile i vlast. Ako je Zrinskima uspjelo da se od 1646 učvrste na banskoj stolici, Erdödy su s vrhovnom petrinjskom kaptanijom mogli prkositi banovima na onom području koje je još jedino ostalo u vojničkoj vlasti bana — na Banskoj krajini. Nije zato slučaj da se ban — kako se odao nekom kanoniku — potajno spremao na to da svlada Posavce, ⁴⁸ kao ni to da je Emerik Erdödy pozvao u pomoć krajiške generale, a zatim je, da predusretne bana, sam poveo ekspediciju protiv svojih kmetova. Bila je to, uostalom, već šesta godina otpora. Kad je dakle, ban optuživao Emerika kao tirana i bezobzirnog vlastelina, ⁴⁹ onda nije htio uzeti u obzir da su njegovi kmetovi — ne samo na ozaljskom vlastelinstvu, ⁵⁰ nego i u nedalekoj Božjakovini ⁵¹ — bili mnogo teže opterećeni nego Erdödyjevi. Ali njegov je ugled bio i odviše velik, a stanje među velikašima suviše zatrovano a da bi

⁴⁶ Politica II, nro 186.

⁴⁷ Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária. Literae privatorum, nro 799, a. 1655 (= Lit. priv.).

⁴⁸ ACa, fasc. 36, nro 54.

⁴⁹ Klaić, Crtice iz hrv. prošlosti, 11—12.

⁵⁰ Lopašić, Hrvatski urbari I, 211 i sl.

⁵¹ Politica IV, nro 281.

bilo tko želio iz usporedbe izvući kakve zaključke. Sabor je, doduše, jednom stao na stranu pobunjenika, ali je ponajviše zaštitivao vlastelina tako da neke dosljedne politike nije bilo.

Čini se da se ne bi moglo govoriti o nekoj svjesnoj i brižno pripremljenoj buni Posavaca, kao što se može govoriti o Gupčevoj buni 1573. Razlog leži bez sumnje u tome što su vođe pobune bili među Posavcima, kao i među Sišćanima, kmetovi-vojnici. Njihov je položaj unaprijed određivao vrlo jednostavan i jasan cilj: riješiti se dvostrukog tereta i postići slobodu pravoga krajišnika. To što su takvim planom predobili za sebe sve vojnike-kmetove na Banskoj krajini nije nipošto neobično. Posve je prirodno da su im se priključili oni podložnici koji su bili opterećeni istim teretom. Drugo je, dakako, pitanje koliko je bilo iskreno pomaganje ivaničkih krajišnika. Pismena svjedočanstva kojima su oni nastojali pomoći Posavcima nije bilo teško napisati. U svakom slučaju, njihovo je priključenje Posavcima i Sišćanima imalo posve realnu svrhu, ali ova nije imala ničega zajedničkog s posavačkim otporom.⁵²

Teže je odgovoriti na pitanje: kako su Posavci nadvladali prirodni antagonizam koji je odvajao vojnika od kmeta na istom vlastelinstvu. I za to nema pismenih svjedočanstava iz razdoblja bune, ali je iz odnosa na susjednim vlastelinstvima poznato da obično dubok jaz dijeli privilegiranog vojnika od kmeta. Zahtjevi koje su Posavci isticali na svim pregovorima — tada kad već nije moglo biti govora o postizavanju krajiške slobode — pokazuju da se Babić, koji je, sudeći prema podacima, bio duša pokreta, morao u krajnjoj liniji boriti za olakšanje kmetskog tereta. Inače se on nalazio u teškom položaju zbog toga što ga je kao vođu pobunjenika pozvao ban, dakle njegov vojnički zapovjednik, pa se njemu morao ispričavati kako ga »općina ne pusti«. On je po svom položaju bio nobilis. Međutim, značajno je i to, da su i preostala dvojica vođa tj. Benko i Đakman, bili vojvode, koji su i u doba kad je Babić bio zarobljen išli na zajedničku pljačku sa sisačkim vojvodom Rogarom.⁵⁴ Posavci se bore također i za nekoga pobliže nepoznatog vojvodu Mađera ili Majera.

Dakle, u jeku borbe i vojnik i kmet postavlja zahtjev za olakšanjem tereta i kmetskih dužnosti prije svega zbog toga što vlastelin neće vojniku priznati njegov izuzetni položaj što mu ga daje služba na Banskoj krajini. Od svih sela u Posavini (Erdödyjevoj) izdvajala su se samo dva: Dubravčak i Suza ili Zvončec kojima je Emerik Erdödy i nakon pregovaranja priznao posebni položaj. Kako je slobodan vojnički položaj banskog vojnika-kmeta na Erdödyjevom vlastelinstvu ostao nedostiživ ideal, pa se stvarna borba vodila oko veličine tlake i podavanja, to su se kmetovi mogli lako i brzo uvjeriti da vojnik u stvari ide za istim ciljem kao i oni. Odatle nesumnjiva jakost i čvrstoća pokreta i spremnost svih sela da se dignu u zajedničku borbu.

Čini se, međutim, da je između vođa pobunjenika bilo ponekad razmišljanje, bar što se tiče načina pregovaranja. Kad su, naime, početkom 1655 i Babić i Đakman pregovarali s komisarima i predali im svoje zahtjeve,

⁵² Klaić, *Seljačke bune II*, 96.

⁵³ DAZ, *Metropolitanski odio, Epistolae missiles et originales ad episcopos III*, fol. 96 (= *Epistolae*).

⁵⁴ ACa, fasc. 31, nro 100.

onda je Đakman s većinom pobunjenika napustio mjesto pregovaranja i samo prijetnjama odanle izvukao i Babića.⁵⁵ Ostale vođe pobunjenika znamo tek po imenu: to su Benedikt Ivanković i Ivan Janković, koji su potkraj 1658 nosili caru u Beč seljačke molbe.⁵⁶

Budući da su Emeriku Erdödyju, kao vlastelinu, bili za obranu vlastelinstva ipak potrebni vojnici i stražari, zahtijevao je od kmetova u Suzi ili Zvončecu da budu stražari. Za tu ih je službu oslobodio od kmetovskih podavanja i plaćao. Međutim, kao što su Sišćani odbijali da makar i za plaću služe kao đumilije tako su se i Posavci povelili za njihovim primjerom. Kad su im biskupovi i Leslievi poslanici htjeli 20. II 1655 predati unaprijed plaću za 6 mjeseci — jer su sami u varaždinskoj pogodbi obećali da će služiti kao stražari — oni su, tvrde poslanici, posprudno odgovorili neka vlastelin stavi sebi u grad drvene stražare.⁵⁸ Na tim su pregovorima ostala otvorena i pitanja koja su se tičala službe libertina kao i službe najjužnijeg Erdödyjevskog sela u Posavini — Hrastelnice. Ipak, kad su početkom 1659 ostali pobunjenici u Posavini pružali još uvijek otvoren otpor, stanovnici su Suze popustili. Štaviše, poslanicima su tvrdili da su oni i u vrijeme bune sačuvali vjernost,⁵⁹ iako njihova tvrdnja, prema podacima o pregovorima nije bila tačna.

Inače oblici eksploatacije nisu u Posavini bili teži nego u ostaloj Hrvatskoj ili na Banskoj krajini. Kao i na drugim vlastelinstvima, tako se i na ovom vodi spor oko točenja vlastelinskog vina, koje su seljaci u to vrijeme u Hrvatskoj gotovo na svim vlastelinstvima morali bar jedan dio godine točiti. No, nepravda se Posavcima u njihovu slučaju činila većom zbog toga što su Erdödy kao vrhovni petrinjski kapetani znali sebi pomoći pa su posuđivali krajiške bačve kad su im za tu svrhu ponestale vlastite. Oni se također nisu ustručavali da upotrijebe krajiške čamce, ako je trebalo dovesti vlastito žito.⁶⁰ Pregovori između pobunjenika i Emerika Erdödyja iznijeli su na svijetlo svu težinu spora koji je nastajao na Krajini zbog podjele ratnog plijena. Iako je ratna dobit pripadala vlastelinu samo u tom slučaju ako je vojnik bio u njegovoj službi, Emerik je oduzimao svojim vojnicima-kmetovima plijen, a s tim i dobit i mogućnost otkupa zarobljenih vojnika i podložnika.⁶¹ Čini se također da je Erdödy, kao, uostalom, i druga vlastela, uzgajao stoku za izvoz. Na to bi mogla upućivati činjenica da su je seljaci morali tjerati sve do Cesargrada.⁶² Odatle je bez sumnje išla dalje za Ptuj i austrijske zemlje. Na pojačanu proizvodnju za tržište, i s time i žešći sukob s kmetovima zbog pojačanih zahtjeva, upućuje možda Erdödyjeva ustrajnost u skupljanju meda⁶³ i, osobito, maslaca. Potonje je podavanje bilo ubilježeno, kako je komisija u raspravi utvrdila, i u urbaru Tome Erdödyja.⁶⁴

⁵⁵ Politica III, nro 199.

⁵⁶ ACa, fasc. 27, nro 1.

⁵⁷ Klaić, Seljačke bune II, 111.

⁵⁸ Politica II, nro 199.

⁵⁹ ACa, fasc. 27, nro 1.

⁶⁰ Prop. et opin. nro 97, a. 1653.

⁶¹ Prop. et opin. nro 97, a. 1653.

⁶² Prop. et opin. nro 97, a. 1653.

⁶³ Prop. et opin. nro 97, a. 1653.

⁶⁴ Politica II, nro 186.

Iako nema sačuvanih urbara za Novigrad ili Moslavinu, prema kojima bismo mogli utvrditi strukturu vlastelinstva, čini se da alodijalne zemlje nisu dosizale opseg rustikalnih. Na to, osim drugih, upućuje i činjenica da je sprežna tlaka bila relativno mala. Količinu tlake nije moguće utvrditi zbog toga što se u izvorima ne kaže uvijek od koje se jedinice tlaka daje. Limitacija je doduše sprežnu tlaku određivala po kućama, a ne prema količini zemlje, pa je to jedan od razloga zašto su kmetovi odbijali da tako odmjerenu tlaku i izvršavaju.

Prema tome, pogrešili bismo kad bismo uzroke posavačke bune tražili samo u povećanoj eksploataciji. Ona je, dakako, s obzirom na kmetske dužnosti iz početka XVII. st. povećana. No, pri ocjeni uzroka valja prije svega upozoriti da je to povećanje tereta provedeno već za Emerikovih prethodnika, da ono nije prelazilo okvire tadašnje eksploatacije uopće i da su se Posavci bunili i tada kad je Emerik Erdödy pristao na znatno smanjenje kmetskih obaveza, jer su željeli plaćati samo desetinu.

III

2. Prva buna (1653—59)

O početku prve bune, kojoj još uvijek, prema poznatom izvornom materijalu, ne znamo neposredni povod, bio je kralj obaviješten već 23. VI 1653 pismom što mu ga je iz Čakovca poslao sam ban Nikola Zrinski.⁶⁵ Ban je kralju naveo kao uzrok nezadovoljstvo podložnika, koji su većinom krajišnici (*confiniarii*), sa »zapovijedima i vlašću« Emerika Erdödyja. U namjeri da to zlo svlada u početku, kako se ono ne bi proširilo i na susjede, ban je, kaže se u spisu ugarske kancelarije koja kralju prepričava sadržaj pisma, zakazao sabor. No, kako je želio da se na najbolji način zlo svlada u početku, obratio se na vladara s upitom kako on i sabor treba da postupaju. Iz kancelarije mu je tada odgovoreno neka ustanak uguši prema svojoj vlasti i spretnosti.⁶⁶ Odgovor je bio oštar i zbog toga što je ban u pismu istakao da su se podložnici počeli skupljati s oružjem, pa je utoliko veća bila i opasnost. Ipak banova obavještenja nisu bila potpuno tačna. Uzrok tome može biti dvojak: ili je ban bio loše obaviješten o počecima urotničkog gibanja ili je imao osobit razlog da ih prikaže pristrano. Najzad, možda je njegov izvještaj bio napisan prije nego što je Emerik Erdödy bio zatvoren od seljaka u Novigradu. U svakom slučaju, zagrebački biskup Petar Petretić nije imao mnogo razloga da prešuti istinu, a on je početkom 1654⁶⁷ drugačije prikazao početke bune. On je istakao da su pobunjenici banski i petrinjski vojnici i da se nisu tužili na svog vlastelina samo zbog teških tereta, nego i zbog nepravda nanesenih nekim pojedincima. Zato su predali vlastelinu popis dužnosti i služba odnosno podavanja koje će ubuduće vršiti, zahtijevajući od njega da taj »scriptum« potvrdi jer ga inače neće iz utvrde pustiti. Oni ga doista ne bi pustili, nastavlja biskup, da Erdödy nije pozvao u pomoć ivaničkog kapetana koji ga je oslobodio. Ali, pobunjenici su odlučili da se obrate na »superiores«,

⁶⁵ Prop. et opin. nro 47.

⁶⁶ Prop. et opin. nro 47.

⁶⁷ Política II, nro 186.

pa su zaustavili generala Lesliea, koji je upravo u to vrijeme išao iz Petrinje u Ivanić. Pred njim je Emerik Erdödy na nagovor samoga generala dao pobunjenicima neke olakšice, što je general kasnije usmeno biskupu potvrdio. Ipak se pobunjenici nisu s tim olakšicama zadovoljili. Čini se da je nezadovoljstvo izazvala težnja Emerika da olakšice ograniči samo na najugroženija sela. Biskup, naime, ističe da nisu bili zadovoljni zbog toga što su zahtijevali da svi oni kao podložnici istog vlastelina imaju i jednak položaj, bez obzira na geografski smještaj njihovih sela. A ipak, kaže biskup, sela koja se nalaze između Novigrada i Zagreba ne samo da su »izvan Krajine i izvan opasnosti od Turaka, nego ona niti ne običavaju ići s drugim krajišnicima u rat protiv turskih navala«. I zbog toga su se, prema mišljenju biskupa, pregovori pred generalom razbili a nagodba je ostala neriješena. Iz biskupova se izlaganja može jasno razabrati da su pobunjenici već od početka nastupali kao cjelina. To im je doduše dalo snagu, ali je i otežalo pregovore, jer vlastelin nije htio pristati na to da olakšicama obuhvati sve podložnike.

Iz pisma kojim je 7. VIII 1653⁶⁸ sam vlastelin obavijestio vladara o buni saznajemo gotovo iste pojedinosti. I on je javio da su pobunjenici dobili olakšice prije nego što je ban sazvao sabor, jer su se oni nezadovoljni obratili na sabor i bana. Emerik je obavijestio kralja i o tome da su oni već vrlo dobro organizirani, pa ga je uz to molio da naloži hrvatskom saboru koji će se sastati — bio je zakazan za 25. VIII — neka se ne zauzima za pobunjenike. On je naveo kralju nekoliko razloga koji govore za to da se pobunjenike svlada s pomoću banskih vojnika: njima je povjereno svladavanje kaptolskih podložnika; on da se i tako već jednom uzalud pred generalom s njima dogovarao; zatim, da oni doduše tvrde kako imaju privilegija, ali da su dosad bez ikakva prigovora plaćali diku i davali tlaku; najzad, da stanuju na sigurnom mjestu i uopće ne drže straže. Ugarska kancelarija dodaje svoje mišljenje: svladavanje treba što prije povjeriti banu, ali valja upozoriti i gradačko vijeće da banske čete nisu za taj pothvat suviše pouzdane.

Ban se uoči saziva sabora nije nalazio u ugodnom položaju. On je dobro vidio — kaže biskup, izlažući početke bune kralju⁶⁹ — da pobunjenici nanose štetu vlastelinu, za što bi ih trebalo kazniti, ali kako su njihove tužbe na vlastelina, prema njegovu uvjerenju, istinite, trebalo bi ih kao krajišnike osloboditi teških podavanja i službi. Prema tome, od samog je početka bune banu i velikašima bio jasan problem: popuste li svim podložnicima Emerika Erdödyja, a ne samo krajišnicima ili ugroženim selima, nanijet će — kako su oni mislili — nepravdu vlastelinu. Osim toga, svaki velikaš koji je imao takve vojnike-kmetove na svom posjedu mogao se nadati da će se i njegovi ljudi povesti za primjerom Posavaca. S druge strane, odbiti zahtjeve Posavaca u cjelini značilo bi, kako dobro biskup uviđa, otvoriti vrata Turcima na mjestu koje je dotad uspješno branilo prilaz u »ostatke ostataka«. Zato je, misli biskup, ban učinio nesumnjivo dobro što je čitavu stvar iznio pred sabor da je svi zajednički rješavaju.

Iz nekoliko vrela saznajemo što se zbivalo na saboru koji se 25. VIII održavao na Gradecu. Prije svega, saborski zaključci upućuju na to da Emeriku Erdödyju nije bilo po volji to što mu je sabor oduzeo mogućnost da sam

⁶⁸ Prop. et opin. nro 97.

⁶⁹ Política II, nro 186.

obračuna sa svojim podložnicima. Naime, članom 9.⁷⁰ određeni su poslanici na čelu sa zagrebačkim biskupom koji će pregovarati i s pobunjenicima i s vlastelom. Prije nego što je spomenuta komisija imenovana, Posavce, koji su na sabor došli »armata et copiosa manu«, opomenuo je na palatinov zahtjev varaždinski podžupan da se drže onih podavanja koja su davali Sigismundu Erdödyju.⁷¹

Ali i seljaci su se vrlo dobro pripremili za sabor. Oni su predali molbu (supplicatio) i svjedočanstvo »vojvoda, oficera i suca« ivaničkih krajišnika. Taj izvor, bez sumnje, najrječitije govori o osnovnim težnjama pobunjenika.

»Mij vojvoda, officeri i sudac ivaničke pokrajine vseh vlaškeh sinov valuemo i svedočimo polag siromahov Posavcev podložnikov gospodina grofa Erdeödi Imria da na velikoj Krajine i z nami susedi po vode kak i po suhom ne milruju suproti nepriatelju vere keršćanske poiti i vsegdar zagotovi popunoma svomu gospodinu sa kim su dužni pokorni biti. Koi ako bi se zaradi pravice po orsageh morali razbiti i da bi Posavije opustilo ovdišnim bližnim krajinam i orsagu na veliku škodu, kvar i pogibel bilo bi. Što videvši i preštímavši gospodin ban i plemeniti orsag molimo se da siromahe Posavce ne dadu iz pravice njihove preganjati, nego u pravice, kako su i perva dobra gospoda deržala, deržati. Što se i ufamo polag siromahov Posavcev. Na koje svedočanstvo i molbu mi gore vojvode, officieri i sudac položismo naže pečati.«⁷²

Već je tada na dvoru bilo poznato da je Miko Babić glavni vođa pobunjenika, jer je u ugarskoj kancelariji prevladalo mišljenje da bi ga trebalo uhvatiti.⁷³ Međutim, Erdödy je donio na sabor pismeno svjedočanstvo o olakšicama koje je podložnicima dao a ondje je zapisano i to da je odustao »a novitatibus a se inceptis«, kao i od onih koje su uveli njegovi prethodnici. Bar je tako tvrdio biskup početkom 1654.⁷⁴

Ali, kraljevo pismo nije na vrijeme stiglo na sabor već ga je ban poslije sabora pročitao povjerenicima. Sami pobunjenici čekali su oboružani pred Zagrebom; došlo ih je, prema tvrdnji biskupa, oko 400, ali ih nisu pustili u

⁷⁰ J. Buturac — M. Stanisavljević — B. Sučić — V. Šojat — B. Zmajčić, *Zaključci hrvatskog sabora I*, Zagreb 1958, Drž. Arhiv, str. 183. (= *Zaključci hrv. sabora*).

Prepričavanje R. Horvata o odnosu sabora prema Emeriku Erdödyju i njegovu odnosu prema kmetovima na tom saboru nije tačno. Pismeno očitovanje koje je Emerik donio na sabor, a »kojim Posavce oslobađa od svih svojih novotarija, pače i od mnogih podavanja, što ih uvedoše njegovi prethodnici, te koja su podavanja već dugo vršena« (139—140), nije ništa drugo nego svjedočanstvo o prijašnjim pregovorima pred generalom. Antoljak, prepisujući Horvatov tekst, tvrdi već i to da se na hrvatskom saboru »prisililo Mirka Erdödyja da je ondje dao pismenu izjavu, kojom oslobađa svoje kmetove od svih novotarija, pa čak i od mnogih podavanja, što su ih uveli njegovi prethodnici« (151). Horvat, a po njemu i Antoljak, netačno je protumačio čl. 10, tj. prosvjed Emerika. Naime, Emerik nije »prosvjedovao protiv toga da povjerenstvo svojim radom nanese štetu njemu ili njegovoj obitelji« (Horvat, 140; Antoljak, 151 — doslovce prepisano!), već je prosvjedovao: »ne ipsi et suae familiae praesudicet, quod hic in congregatione regni ad placidam inter ipsum et subditos suos Pozaiuienses compositionem certi domini deputati exmissi essent« (*Zaključci hrv. sabora I*, 183).

⁷¹ *Zaključci hrv. sabora I*, 183.

⁷² *Politica III*, nro 183.

⁷³ *Prop. et opin.* nro 95, a. 1653.

⁷⁴ *Politica II* nro 186.

grad niti na sabor jer nisu imali *salvum conductum*. Biskup tvrdi da ga nisu imali zato jer je Em. Erdödy u međuvremenu otišao u Ugarsku, a ban im ga nije htio dati jer tuže svog vlastelina.⁷⁵ Poslanici su pobunjenika molili da se njihova molba pročita na saboru, no ban je držao da bi sadržaj tih molbi (među njima i svjedočanstvo ivaničkih Vlaha) mogao dovesti do još težih sukoba i zato je dalje pregovore prepustio izabranim povjerenicima i Tomi Erdödyju kao predstavniku porodice. Dva se dana nakon završetka sabora uzalud vijećalo. Tada su neki povjerenici morali napustiti Zagreb, pa su pregovori prebačeni na početak listopada. No, ni na taj dogovor opet nije došao E. Erdödy. Biskup tvrdi da mu je liječnik zabranio da izlazi zbog bolesti oka, što i on sam navodi kao uzrok svog izostanka. Ta je činjenica znatno otežala pregovore. Seljaci su opet došli na sabor oboružani, ali su imali *salvum conductum* i od sabora i od vlastelina. No, nisu se, upozorava biskup u početku 1654. kralja, držali obećanja, jer su na putu prema Zagrebu ubili vlastelinova blagajnika⁷⁶ koji je, čini se, također išao na sabor. Biskup je mislio da seljaci nisu imali dovoljan razlog za takav postupak. Njihov postupak postaje razumljiv kad se uzme u obzir da je taj pisar ili blagajnik nosio na sabor vlastelinske urbare. Pod takvim su se uvjetima pregovori morali ponovo razbiti. Seljaci su odbili da vrše bilo kakvu tlaku. Obećali su samo da će požnjati proso koje je upravo tada dozorilo. Ništa nisu koristile prijetnje bana da će ih, ne budu li se pokorili, opljačkati. Seljaci su ostali čvrsto kod svojih zahtjeva, ztaviše, pozvali su u pomoć Sišćane i ivaničke Vlahe. Potonji su im ponovo izdali svjedočanstvo koje su vojvode i sudac vlaški⁷⁷ zapečatili svojim pečatima.

Međutim, još prije nego što su kmetovi bili pozvani na pregovore, Erdödy je sam, kako javlja ban u pismu od 9. X kralju u Beč,⁷⁸ poslao nekog svog plemića i, sve protiv kraljeve zapovijedi, ne samo opominjao svoje kmetove već im i prijetio. To je, kaže ban, još i ojačalo njihov otpor, jer im je takav postupak oduzeo nadu u mirno rješenje spora. On još i sad misli da banske pokupske vojnike ne valja upotrijebiti protiv pobunjenika, ali nudi kralju svoju pomoć i čeka njegove naloge. Nema sumnje da je ban jedva dočekao priliku da prikaže Erdödyja u što tamnijem svijetlu jer da je htio biti objektivn morao bi kralju priznati kako bi i on u sličnom položaju postupao kao

⁷⁵ *Politica* II nro 186.

⁷⁶ Biskup kaže za njega da je bio Emerikov rationista. Horvat misli da su ga seljaci ubili zbog toga što im se »zamjerio« (140).

⁷⁷ »Doklam ovi Posavci kako podložnici njih gospodina grofa gospodina Erdeodi Imbriha svegdar i vsako vreme i vsaku dobu z nami ivaničum kraimum po suhom i po vode i kako je goder potrebno z nami derže i z nami voijuiu, polag toga opravljaju svoga gospodina službu i suproti nepriatelju Turčinu kako poštenem i krajnskem soldatom i vitezom pristoji se, vsidar poleg nas pravdeno i pošteno derže se kako na to svedočimo mi vsi imenuvani i dole popisani voijvode, officijeri i junaci vse ivanečke pokrajine tako im pravica mora biti. Zato se mi podpisasmo polag popisana svedočanstva i pečati naše gore vudrismo.

Datum in Iuanich, anno domini 1653, octobris vero die decima, (ispod 8 pečata dodan je još ovaj tekst): Dragi Prijic vojvoda, Cvetko Podgrajic vojvoda, Cvetko vojvoda Gjuratovic, Gojko Sladojevic vojvoda, Pavel Vuksan vojvoda, Matijah Vranjski vojvoda, Mikula Predavec vojvoda, Ivan Czaga »vse krajnje najveksi ivanečke vsi zastavniki, desetniki, officijeri i junaci kraine ivaničke. I ovo vcinismo za vekšega veruvanja radi«. *Politica* II, nro 183.

⁷⁸ Prop. et opin. nro 97 a. 1653.

i Erdödy. Ispričavajući se bolešću, Erdödy je otezao pregovore. Biskup se još 19. X tuži banu da Erdödy nije poslao opunomoćenikâ niti je sam došao. Zato se biskup obraća banu, jer bi, prema njegovu uvjerenju, ban najlakše mogao izgladiti taj »error«.⁷⁹

Do tog je vremena već i kralj upoznao »potešćice« pobunjenika. Biskup zato u pismu banu izražava sumnju u to, hoće li kralj ostati kod prvobitne zamisli i odredbe da Emerika pomognu krajiški generali u svladavanju pobunjenika. Iz biskupova se pisma vidi da je on bio vrlo zabrinut, pa je želio da se sastane s banom i s njime se usmeno porazgovori o teškim problemima. Vjerojatno je ban bio u tome spriječen, jer mu je biskup poslao dva kanonika.⁸⁰ Biskup je svom pismu priložio i nedatiranu molbu Posavaca i tekst pregovora s pobunjeničkim predstavnicima. U svom su pismu banu Posavci »a Petra usque ad Sziszek« polagali težište još uvijek na kolonizacijsko pravo, prema kojem su se njihovi pređi naselili poslije obrane Petrinje. Iz njihova se pripovijedanja o naseljenju osjeća kako žele bana upozoriti upravo na to da su njihovi pređi pomogli pri opsadi i obrani i da su zato dobili vojničke privilegije. Štaviše, oni mole bana da im se vrate njihovi privilegiji, kako im je to bilo obećano na saboru, pa se »ubuduće njegova glava i njegova blaga volja neće bojati briga«. K njima je, nastavljaju, došao i kapetan Patačić da ih nagodi s vlastelinom i oni su mu predali svoje želje, ali se Erdödy nije držao obećanja koje je na saboru zadao. On je, piše Babić, »i meni i svim Posavcima javno po protonotaru poručio, zadavši vjeru, neka se ništa ne bojimo jer da on neće učiniti nikakvo zlo«, ali nisu prošla ni dva dana, a on je pokušao noću opljačkati kuću Babića i nekih drugih plemića. Zbog toga se, izjavljuju Posavci banu, sada boje više njega nego Turaka. Mole zatim bana neka upozori kralja na njihov teški položaj i neka ih uputi kamo bi se u kraljevstvu sklonili da ne bi bili primorani lutati. Završavaju molbu uvjeravajući bana da će poput svojih predaka sačuvati vjernost kralju i banu.

Molba upućena saboru i banu mnogo je opširnija i stvarnija. Posavci su, uvidjevši da će se pregovori ipak voditi o kmetskim podavanjima, prikazali put kojim je išao vlastelin povećavajući terete od kraja XVI st. do sredine XVII stoljeća. Tadašnje su stanje smatrali zloupotrebom koja se očitovala osobito u nasilnom oduzimanju stoke u slučajevima kad kmetovi nisu imali čime platiti raznovrsne terete. Posavci se, kao i Sišćani, tuže na nepravedno desetinjanie svinja i pčela, na plaćanje za žirenje kao novi teret, na nepravedno otimanje zarobljenih Turaka itd. Iako njihovi pređi, tuže se, nisu uopće davali tlake, ona je narasla na 7 dana nedjeljno. Osobito ih je teško pogađalo to što su za žirenje morali plaćati 5 forinti po svinji, iako su šume bile na samoj granici, pa su svoje blago morali pasti uz opasnost da budu zarobljeni. Iz seljačkih se »potešćica« upućenih saboru ne može sasvim jasno razabrati da li su zahtjevi vlastelina bili potpuno novi ili su se kmetovima činili takvima zbog toga što ih njihovi pređi kao kolonisti nisu plaćali. U svakom slučaju osjeća se težnja vlastelina da ostvari što je moguće više svoja vlastelinska prava (mlinarenje, ribarenje, sječu drva, pravo paše, pravo toćenja vina i pravo lova, kao i različita podavanja u naturi i novcu) bez obzira na običaj na istom vla-

⁷⁹ Prop. et opin. nro 97, a. 1653.

⁸⁰ Prop. et opin. nro 97, a. 1653.

stelinstvu. Zato su takve težnje kmetovi morali osjetiti kao nepravdu, dok se vlastelin, naprotiv, mogao pozivati na tada uobičajeno vlastelinsko pravo koje on i nije do krajnosti iskorištavao.

Banu je bilo stalo da se taj spor najzad završi, pa je zato samo došao 31. X u Zagreb.⁸¹ No, u Emerikovu bolest nije, čini se, nitko ozbiljno vjerovao. Zato se i on 1. XI obratio na biskupa da se opravda. »Razumil sam od stanovitih ljudi — piše on — da bi mene krivili nekaj da nisam radi mojega onomad betega mogel ad nuperem cum rebellibus subditis meis tractatum dojti i da zato ni tractatus ad finem deducuvan.« Da nadoknadi propust, on moli biskupa »da bi iisdem rebellibus pervu nediliu pred Martinjem ultimo et finali tractatui tote u Zagrebu terminuš postavili i rečenim našim podložnikom tverдно zapovidali neka bi k onomu terminušu došli«. Upozorava nadalje biskupa da će na te pregovore poslati svog brata Jurja, pa neka podložnici svakako dođu »ar moj gospodin brat ne može pod niedan put dalje štentati svojih velikih poslov, zaradi koterih mora na vugersku zemlju šetuvati«. Najzad ga moli »da bi v. m. pisali gospodinu banu proseći neka bi gospodin ban sua presentia bil in illo termino in tractatu, ar ako gospodina bana praesentiae ondi ne bude ja se ne nadiem da bi se što dobra i stanovita dokonjalo.«⁸²

Ban je doista zakazao novi rok za pregovore. Prema biskupovu izvještaju, stranke su bile pozvane za »četvrtak poslije Martinja«, tj. 17. XI.⁸³

Posavci su, nesumnjivo u vezi s gornjim zahtjevom Emerika Erdödyja kao i banovim nastojanjima, primili i pismo bana, pa su se kao odgovor na to pismo obratili biskupu »kako našem milostivnomu pod gospodinom bogom najvekšemu ocu i gospodinu«. Pismo je pisano uoči pregovora (15. XI). Iz potpisa se na pismu jasno vidi da su ga pisali isključivo vojnici na Banskoj krajini. Oni se naime potpisuju: v. m. g. ponizni sluge i junaci krainski Posavci od Kamena do Siska grada«. Prema tome, opet su željeli naglasiti da su oni vojnici na Banskoj krajini. Pismo je vrlo interesantno zbog otporničkog duha koji je opet zavladao u pobunjeničkom taboru. Ono predstavlja nov pokušaj pobunjenika »na ljutoj krajini« da postignu položaj i dužnosti vojnika, iako su već jednom sami u molbi priznali svoj kmetski položaj. Pismo glasi:

»Milo je preporučenje v. m. g. Mi siromasi junaci i sluge v. m. g. prosimo i molimo za božju volju pravice. Ovo sada prieli smo list od gospodina bana i vu njem jesmo razumeli što nam pišu nih gospostvo i drago nam je čuti i videti od nih gospostva reči i zapoved. Ali su nih gospostvo krivo i nepravdenu uputili da bi mi na gospodina Erdedi Imria nigdar z oružjem i tolvajskem duguvanjem hodili. To se nigdar neće naiti. I da bi mi po knezu Maleniću od v. m. g. i od gospodina bana i vsega plemenitoga orsaga zapoved ne marili. Mi smo marili i dohagjali na terminuše Erdeli Imria gospodina, ali oni nesu na rečene terminuše došli ni marili. Ar smo se mi vsigdar molili našem gospodinu, ali oni nesu nigdar marili i jesu krivo uputili gospodina bana. Ar ne istina tako nam zapovedaju gospodin ban da bi mi pak onako služili Erdeli Imria kako smo i predi. Bogme toga nigdar ne bude. I da nas hote gospodin ban probiti ako ne budemo onako služili Erdeli Imria kako smo i predi. Za božju volju i za one cirkve za koje Bogu molimo najte tem gložiti(?), ar i onak stojimo na ljutoj kraine. Zato prosimo v. m. g. za božju volju naj nam pravica bude, ar mi bogme nigdar nećemo z onom pravicom služiti Erdeli Imria. Ako li nas

⁸¹ Politica II, nro 186.

⁸² Epistolae III, nro 91.

⁸³ Politica II, nro 186.

nećete ves plemeniti orsag pod svojem krilom deržati, hoćemo najti na svetu jednoga keršćenika komu se hoćemo priveriti i pridati. A pogansku veru nigdar nećemo pristati i nigdar se nećemo Bogu zneveriti ni cesarove svetlosti ni plemenitomu orsagu. I nigdar nismo mi neverniki bili. Ar je on nevernik koteri krivo cesarovo svetlost (i) gospodina bana upućavajuć da bi nas porobili vere keršćanske i slovenskoga orsaga i horvackoga; on je nevernik. Ar i v. m. g. i gospodin ban znaju i ves plemeniti orsag da je on nam onakove nepravice činil kako jeste v. m. g. razumeli v naši suplicatiae. S tem gospodin Bog v. m. g. zdravo derži.«⁸⁴

Prema tome, pobunjenici se nimalo nisu bojali banovih prijetnji već su odlučili da u krajnjoj liniji napuste svoju službu. Pismo su napisali puni vjere u to da će zaista naći službu u nekoga drugog vlastelina. Ali pregovori nisu ni taj put uspjeli. Emerik je zaista poslao svoga brata Jurja i taj je, na nagovor bana i povjerenika pristao, na olakšice koje su se i povjerenicima i banu činile potrebnima. No, pobunjenici nisu pristali ni na kakvu kmetsku službu, o čemu su izaslanici izvijestili i kralja i Emerika Erdödyja. Ipak su prenočili u Zagrebu i sastavili drugi dan molbu na Jurja da ih primi »in protectionem et possessionem«. Juraj je obećao da će ih štititi od brata, ali je odbio zbog »određenih i zakonitih razloga« da ih preuzme kao svoje podložnike.⁸⁵

Posrednici su dakle učinili sve što je bilo u njihovoj moći. Zatim su se razišli ne računajući na otpor Emerika Erdödyja. Kad je on vidio da ga je stariji brat napustio, odabrao je mlađeg brata Nikolu koji je, prema njegovu nalogu, trebalo da s pomoću svojih želinskih podložnika svlada otpornike. Nikola je zaista pozvao u pomoć neke turopoljske plemiće i s njima opkolio pobunjenike u Novigradu. Zadaвши vjeru opkoljenima da im se neće ništa dogoditi, pustio ih je kući, ali je ipak jednoga »contra fidem securitatis datam« ubio. Taj je samovoljni postupak podigao i druge, konfederacijom povezane savezнике, tj. Sišćane i Vlahe, pa je već tada postojala mogućnost da se digne čitava Banska krajina. Zato je biskup, čim se vratio u Zagreb, hitno pozvao bana. On je najprije 24. XII došao sam, a zatim su ga slijedile njegove međimurske čete. I tada je smatrao da samo sabor može i smije rješavati tako zamašna pitanja, pa ga je sazvao za 29. XII. U međuvremenu su se Posavci smirili. Ban im je po jednom od svojih kapetana zapovijedio da puste zarobljenike i da mirno, bez ponovnog pozivanja susjeda, čekaju kraljevsku i kraljevinsku odluku. Sve to saznajemo iz pisma što ga je tek 12. I 1654.⁸⁶ poslao kralju biskup Petretić. Prema dosad poznatom izvornom materijalu, kralj nije dobio službeni izvještaj o zbivanjima u posljednjem mjesecu 1653. Ban je, doduše, još u početku prosinca (I. XII) u posebnom pismu⁸⁷ izložio tok dotadašnjeg otpora. Iz njegova pisma, koje obiluje subjektivnim ocjenama Emerika, saznajemo i to da su pobunjenici, spremajući se za drugo pregovaranje, ubili Emerikova pisara. Potaknut vjerojatno zahtjevom Posavaca, ban je kralju opisao njihov teški položaj. Uvjeravao je kralja kako je ova pogranična pustinja, iza koje se nalaze samo turske utvrde, najčvršće branjen dio kraljevstva. Zato valja spriječiti da se odlaskom ovih vojnika u Tursku ne otvori put turskim provalama. Najzad dodaje svoje mišljenje na koji bi se način mogla svladati pobuna: taj

⁸⁴ Epistolae III, fol. 92.

⁸⁵ Politica II, nro 186.

⁸⁶ Politica II, nro 186.

⁸⁷ Prop. et opin. nro 97.

je sukob tako napredovao da između pobunjenika i vlastelina nema više uzajamnog povjerenja. Zato ne može spor presuditi nitko drugi nego sam kralj koji treba da pošalje svog čovjeka s nalogom da šute ili da se pokore Jurju Erdödyju. Priznajem — kaže ban — »graue remedium hoc esse«, ali veliko se zlo ne može ukloniti lakšim lijekovima. Uostalom, on će prihvatiti i izvršiti sve što mu vladar naloži. Sadržaj je banova pisma uvjetovala molba Posavaca koju su još 30. XI poslali banu.⁸⁸

Međutim, ban je sam predsjedao na zakazanom saboru. Na ozbiljnost tadašnje situacije najbolje upućuje činjenica da se od 11 saborskih članaka samo dva ne bave problemom Posavaca.⁸⁹ Usprkos tome sabor ne predstavlja nikakvu prekretnicu u pokretu jer je uglavnom sve ostalo na opomenama i prijetnjama. Sabor je, naime, zaključio da buntovnike najprije ozbiljno opomene neka se drže dogovora, tj. onih olakšica i tlake koje su ugovorili već prije s vlastelinom. Samo ako prihvate tu »očinsku opomenu kraljevine«, bit će im oproštena »zla djela, nasilja i nepravde« koje su počinili. Štaviše, ako bi Erdödy neke između svojih podložnika zbog počinjenih nedjela kaznio smrću, njega će kao ubojicu i prekršitelja podijeljene amnestije podban osobno pozvati na županijski sud i ondje mu suditi; ako pak ne bi htio držati podložnike u onim uvjetima koje su im odredili komisari, ban i kraljevina imaju pravo da mu oduzmu imanja i predaju ih njegovu neposrednom nasljedniku.⁹⁰ Otkazu li Posavci poslušnost vlastelinu i u novim uvjetima, može im se navijestiti rat ili štaviše, podići protiv njih insurekcija. U čl. 5—9 određuje se način podizanja općeg ustanka ili insurekcije.⁹¹

Nije teško razabrati da je sabor pod banovim vodstvom zauzeo prilično oštar stav prema vlastelinu. A to što je zaključeno o insurekciji nije ionako mnogo utjecalo na položaj pobunjenika. Uostalom, zašto bi buntovnici izmijenili svoje stajalište kad su mogli razabrati da su ih ban i sabor uzeli u zaštitu a njihovu su vlastelinu prijetili županijskim sudom. Nije, dakle, slučaj da se pobunjeničko vrijetje i nezadovoljstvo produžilo u novu 1654. god. s nesmanjenom žestinom.

Prepiska koja se vodila između bana i vladara, odnosno između povjerenika, prije svega biskupa, određenih za taj posao, otkriva tvrdoglavu ustrajnost obiju stranaka na kojoj se razbijao svaki pokušaj pomiritelja. Odgova-

⁸⁸ Prop. et opin. nro 97.

⁸⁹ Zaključci hrv. sabora I, 186—9.

⁹⁰ Čl. 2, str. 186—7.

⁹¹ U insurekciju su dužni ići ne samo svi plemići (regnicolae) lično sa svojim četama, nego i armaliste i plemići jednoselci (nobiles unius sessionis) i crkveni predijali. Kako se armaliste i jednoselci ne bi mogli izvući od ove dužnosti sabor je zaključio da ih plemićki suci popišu i popis predaju podžupanima i banu (čl. 5). Od vojničke se dužnosti nisu mogle osloboditi niti slobodne varoši. Varaždin je u slučaju insurekcije morao poslati 100, Križevci i Koprivnica po 50, a Zagreb 25 pješaka. Dok je zagrebački Kaptol dobro prošao sa dužnošću od svega 120 vojnika, »oppida priuilegiata« su bila obvezana poslati toliko puškara (pixidarios) koliko su imala porta. Bogati župnici treba da pošalju konjanika ili pješaka po svakom dimu, a isto tako i bogate udovice. No, kako ni siromašni župnici i udovice, koji nisu imali ni jedan dim, nisu smjeli ostati bez posla, oni su morali moliti kako bi ekspedicija dobro prošla! (n. dj., 187/8). Za puščani prah i dovoz municije prepuštena je briga samom Emeriku Erdödyju. Najzad, Erdödy je trebao nositi kralju pismo u kojem će ga sabor zamoliti da u slučaju potrebe pozove i krajiške generale.

rajući 8. I 1654⁹² na banova prosinačka pisma, Ferdinand je ponovo povjerio pregovore zagrebačkom biskupu i gen. Leslieu. Smatrao je da se »tumultus« može još uvijek riješiti mirnim putem i naložio banu i povjerenicima da pozovu pobunjenike, da ih opomenu neka polože oružje i da pronađu najbolji način da se stranke nagode. Ali se dan poslije kraljeva pisma, tj. 9. I,⁹³ obratio i ban na vladara. Izloživši i on dotadašnji tok bune i prebacivši krivicu na »immatu-ram comitum Erdeody expeditionem«, on je sam promijenio mišljenje o postupku prema pobunjenicima. Budući da »rustici tantum sibi animi sumpserint, ut nec regni nec bani imo nec majestatis vestrae commissariorum autoritate ad obedientiam reduci possint, nihil aliud restat, quam ut ui et securitate in illos quantocius animaduertatur«. On je predložio kralju i detaljan plan kako će ih svladati.⁹⁴

Prema tome, mišljenja su se bana i kralja razlikovala. To se razabire i po tome što je kralj u spomenutom pismu dopustio Emeriku da ponovo preuzme vlast nad svojim kmetovima i time vratio zbivanje unazad prešavši preko odluke svojih povjerenika.

Već nekoliko dana nakon kraljeva pisma šalje biskup Petretić u Beč jedan od najopsežnijih prikaza bune sve do početka 1654.⁹⁵

Još je na prosinačkom saboru bila određena Božjakovina kao najpogodnije mjesto za ponovne pregovore; ona je tada pripadala Petru Zrinskom. Petar je sam, izvještava biskup kralja, preuzeo na sebe troškove i brigu za sastanak koji je trebalo održati 5. siječnja. Kraljevski poslanici, određeni za pregovore pod vodstvom bana i biskupa nisu se nadali otporu Posavaca. Pa ipak su oni »obduratis cordibus« još u vrijeme vijećanja povjerenika otišli »insalutato domino comite bano et nobis reliquis omnibus«.⁹⁶ Povjerenicima nije, dakle, preostalo drugo sredstvo do opomene i iščekivanja kraljevih novih naloga. Sudimo li prema pismu iz 8. I,⁹⁷ kralj je vjerovao u blage mjere. Štaviše, i tada kad je iz biskupova (12. I) i banova (18. I) pisma saznao za neuspjeli sastanak u Božjakovini, još je uvijek smatrao da se spor može riješiti bez upotrebe oružja. U tom je smislu dao 31. I⁹⁸ naloge banu. Tek u tom slučaju, ako se takvim mjerama ne bi mogao »svladati bijes razularenika«, on će pristati na vojničko svladavanje pokreta. Zásada je kralj naložio banu da najprije odijeli pojedine grupe pobunjenika, što je ponovio u svom pismu na biskupa od 4. II.⁹⁹

Sabor koji se sastao 4. III u Varaždinu nije donio ništa nova; on još uvijek traži rješenje u pregovorima. Možda je novo jedino to što je sabor u čl. 1. odlučio da po posebnim poslanicima zatraži od Tajnog i Ratnog vijeća da oba-

⁹² Politica II, nro 185.

⁹³ Lit. priv. nro 754, 1654.

⁹⁴ Budući da pobunjenici stanuju, kaže ban, s obje strane Save, treba ih i s dvije strane vojskom opkoliti. Međutim, potrebna bi bila i treća vojska koju bi valjalo smjestiti uz Savu kod Siska kako Turci ne bi mogli doći do pobunjenika i kako oni sami ne bi mogli prebjeći u Tursku. Banski se vojnik ne može za taj posao upotrijebiti, a isto je tako teško računati s insurekcijom i to zato jer se na naj način otkrivaju pobunjenicima namjere (ban misli zbog zakazivanja određenog roka za insurekciju), pa bi se oni, dobivši na vremenu, mogli još bolje organizirati.

⁹⁵ Dne 12. I. Politica II, nro 186.

⁹⁶ Politica II, nro 186.

⁹⁷ Politica II, nro 185.

⁹⁸ DAZ, Metropolitanski odio, Acta dominii Sisak Sela I (= ADSS I).

⁹⁹ Politica II, nro 187.

vijeste bana o vojničkoj pomoći koju im on u slučaju potrebe treba da pruži.¹⁰⁰ Kad je već došao na sabor, Emerik Erdödy je iskoristio priliku i uložio protest protiv imenovanja komisije. On je mjesto komisije želio »brachium domini bani et regni assistentiamque dominorum generalium«. ¹⁰¹ Preostali se članici odnose na odredbe o eventualnoj insurekciji.¹⁰² Oni u tom dopunjuju odredbe prijašnjeg sabora.

Najzad su se ipak 16. II 1654. sastali u Varaždinu kraljevski povjerenici na čelu s biskupom da načine »limitationem et determinationem«¹⁰³ između Erdödyja i pobunjenika. Već je početak pregovaranja pokazao da se pošlo onim putem koji pobunjenici nisu željeli. Naime, sela su podijeljena na Gornja i Donja zato da bi se prema njihovu položaju, s obzirom na tursku granicu, opteretila lakšim dužnostima ona koja su više ugrožena. Među Donja su se

¹⁰⁰ Zaključci hrv. sabora I, 189.

¹⁰¹ Zaključci hrv. sabora I, 189—90.

¹⁰² N. dj., 190—1.

¹⁰³ Politica II, nro 188. Tekst limitacije glasi u skraćenom obliku ovako: »Nos infrascripti... delegati commissarij damus pro memoria per praesentes quibus expedit uniuersis, quod nos... talem fecimus limitationem et determinationem. Ita quod pagi Jezero, Dobrauschak, Szela, Selezno, Luka, Trebarievo, Martinszka Vesz, Mahouo, Liubiana, Czetussa, Tissina, Szisserschicza alias coloni eiusdem domini comitis pro inferioribus Alsö dictis, pagi uero Nouakij, Preszeka, Oburovo, Wesznik, Preszechna et Praerouacz pro superioribus Feölsö dictis habeantur.

Et quamuis predictorum pagorum incolae sex diebus per hebdomadam singillatim singuli pro qualitate commissionis laborassent, nobis aequitati consonum uisum est ex certis iisque euidentiis rationibus, ut inferiores eorundem pagorum incolae a festo sancti Georgii militis et martyris usque ad festum sancti Martini episcopi et confessoris quatuor diebus, a festo autem sancti Martini usque ad festum sancti Georgii tribus diebus tanquam hostilitatibus magis expositi et Turcis uiciniores continuat. Superiores uero iam declarati pagi quinque diebus per hebdomadam itidem continuat toto anno laborent et laborare sint obligati. Quorum laborum limitatio talis sequitur: ita quod circa domesticos siue propinquiores labores ac uecturam tres concurrent. Ad remotiores labores quilibet subditorum unum iumentum cum currus intra se prouisione subuecturam administrabit. Araturam pro praestitutis diebus bini dabunt, ita tamen ut eadem araturae alio non applicentur nisi ad eiusdem domini comitis necessitatem. Occam bini dabunt, czylidrum tres et aratrellum ralicca uulgo dictum, tres.

Decimum porcum, maialem dictum, post scropham et alium meliorem, dominus terrestris a praedictis subditis singillatim tollet, ipsis quoque schropha et altero meliore in decenarium numerum imputatis. Quos quidem porcos decimatos idem dominus comes apud praecitatos subditos non nisi usque festum Natiuitatis Domini reseuare et non amplius. Inopia porro laborantes subditi, si qui porcorum numerum non haberent sed infra, tunc ab ijs singulis singillatim unum cruciferum soluere tenebuntur; nisi afferctata malitia usque ad decenarium numerum intertenendi talia animalia dolose eos maneret, quia, si manifestata certitudine in lucem prodiret talibus anni coniunctim porcorum numero computato decima exigi possit.

Similiter praedeclarati subditi comino suo terrestri de apibus siue aluearibus decimam dare tenebuntur.

Mel tamen, si quod extra decimam uenale habuerint, idem mel praecitato domino comiti precio quo in vicino currit uel parata pecunia uel aliter, prout cum praedictis subditis concordare poterit, emere magis liberum, erit, quam aliis.

Pro excessibus futuris praedeclaratus dominus comes aut sui officiales dictos subditos suos non aliter quam iudicialiter, praesente semper uno iudice nobilium conuictos punire possit Qui autem excessus per dictos subditos a tempore insurrectionis eorundem hactenus patrati fuissent, ij in obliuionem et amnystiam omnimodam iuxta regni nuperam conclusionem ueniunt. Hoc excepto, quod, si qua debita garumcumque rerum inter partes haerent, ea pro et contra soluere teneantur. Si autem ex praedictis subditis aliquis eorundem debitum negaret, super eo proprium sacramentum deponere tenebitur. Caeterum idem dominus comes officialem quemcumque uoluerit ex praecitatis subditis pro sui parte necessarijs ipsius per-

ubrajala sela: Jezero, Dubravčak, Sela, Železno, Luka, Trebarjevo, Martinska ves, Mahovo, Ljubljana, Setuša, Tišina i Zirčica. Gornja se navode ovim redom: Novaki, Preseka, Oborovo, Vesnik, Presečno i Prerovec. Iako su, kaže se u limitaciji, kmetovi ovih sela davali 6 dana tlake sedmično, komisarima se činilo pravednim da ubuduće ograniče tlaku Donjih sela na 4 dana od Jurjeva do Martinja, a tri od Martinja do Jurjeva. Gornjim je selima tlaka, doduše, smanjena na 5 dana, ali je ona ostala jednaka u toku cijele godine. Važno je, dakako, bilo da se ograniči i broj ljudi pri određenim ratarskim poslovima. Vlastelin je pristao da za »domaće ili bliže poslove povozu« sprežu po troje, dok je za udaljenije povoze morao svaki seljak dati po 1 vola. Za razliku od pregovora iz 1653, ovdje se ne određuje koliko ljudi spreže za povoz u udaljenija mjesta; vjerojatno je broj ostao nepromijenjen, tj. po četvorica. Takva je tlaka

sonae correspondentibus et adhibitis deligere poterit, sicut et piscatores idem dominus terrestres ad mensae suae intertentionem pro piscium captura constituere.

Porro, praedecelatus dominus comes duo loca piscationum Szopi uocata, Brebrouacz uidelicet et Lonchicze, pro se reseruabit. Reliqua loca earundem piscationum pro subditis piscanda manebunt. Ea cum conditione ut rata et realis portio quantum aliquis subditorum tollet pro eodem domino comite iuste exindatur et eidem assignetur. Lacunae, Ztrugha uocatae, similiter pro dictis subditis manebunt cum solito prouentu abinde eidem domino comiti ab antiquo ex piscium tractura cedente.

Siquidem autem supranominati subditi uineis carerent a festo sancti Michaelis usque ad festum Natiuitatis Domini uina si qua habuerint uenalia, aliunde procurata educillare poterunt. Dominus uero comes a festo Natiuitatis Domini usque festum sancti Michaelis uina sua uno nummo carius et pinta ordinaria et hactenus usitata, prout uina in precio in circumuicinis locis pro temporis decursu crescent, saluo semper superioritatis in pinta nummo permanente, in bonis et pagis suis ad predictam arcem pertinentibus ueno (?) propinare possit. Attamen uina si qua uel ob corruptionem uel aliuu accidens educillari non poterunt, eadem dominus comes non amphoratum aut urnatum per subditos suos distribuere et abinde pecuniam administrare aut administrari facere, sed ad arcem recipere debebit iuxta articulum 36. decreti Ferdinandi imperatoris anni 1550. Casu uero qui aliquis subditorum malitia ductus ad educillum uina praeposita corrumpere, comperta rei ueritate talia uina ipse rusticus soluere teneatur nec idem dominus comes multa uina in uno pago simul et semel, sed seriatim ueno(?) propinat.

Siquidem autem aggerum contra mundationem aquarum cumulatio ad bonum tam ipsius domini comitis, quam erundem subditorum desseruire uideatur, ad eandem aggerationem omnes praecitatorum pagorum subditi tempore necessario et more hactenus obseruato, cum alijs uicinis, ut concurrant necessarium est: ita tamen ut quo tempore aggerabunt a thlaccis et operibus seruilibus liberi et immunes habeantur.

Reliqui uero prouentus, sicut sobas et alii iuxta urbarium illustrissimi quondam comitis Thomae Erdeödy de dictis bonis Nouigrad exigantur et per praetitulatos subditos administrantur.

Hrasztlniczenses a laboribus colonialibus confinaria ratione hoc exposcente liberi erunt, armis tamen pro exigentia temporis eidem domino comiti seruire ac libertinalia militariae seruitia praestare ac alias obuentiones sicut decimam apum et porcorum et omnis generis frumenti, iuxta praescriptum urbarium praestare tenebunt. Foenile apud se habitum defalcabunt, foenum component et aduehent ac unum aut alterum vasculum uini ad cubulos uiginti quatuor sese extendentem aduehent et educillabunt. Ad reparationem piscature Brebrouecz existentem concurrent et concurrere erunt obligati.

Szissientes siue Zdenchenses duobus diebus iuxta eorum priuilegia pedestres seruiant, decimas porcorum et apum dabunt; sobas, aliosque prouentus iuxta praedecelatum domini comitis Erdeödy urbarium administrabunt. Si qui tamen ex ijs in satellites et satrapas per praetitulatum comitem assumpti fuerint, a laboribus et prouentibus dandis sint immunes et liberi. Idem tamen comes singulis annuatim sex florenos hungaricales et ad duos menses tria uagan frumenti et aliquid de larido competenter subministrare curabit.«

Slijedi tekst zakletve i izjava vođa pobunjenika i delegata da su sve odluke, izuzevši zakletvu, poslali zapečaćene svojim pečatom i Emeriku Erdödyju.

bila usprkos olakšici teška, pa će se kmetovi u daljim pregovorima odlučno oduprijeti. Ratarski su poslovi također tačno određeni. No, usporedimo li ih s olakšicama iz 1653, razabrat ćemo da je Erdödy popustio. Dok su na radu s okom¹⁰⁴ i sada bila po dvojica, cilindar¹⁰⁵ su sada vukla trojica, a isto tako i ralicu.¹⁰⁶ Način ubiranja desetine svinja utvrđen je starim običajem, ali on nije ni sada kao ni prije isključivao zloupotrebu. Desetina je pčela također unesena među obaveze, dok je za med uspjelo vlastelinu ostvariti pomoću limitacije pravo prvokupa. Na štetu je vlastelinske jurisdikcije išla nesumnjivo nova odredba da će on ubuduće moći presuđivati svojim ljudima samo u prisustvu plemićkog suca (judex nobilium). Budući da su komisari smatrali ovu limitaciju uspješnom i konačnom, odlučili su da kmetovima oproste sve dotadašnje prijestupe. Izuzeći su samo uzajamne dugove ukoliko ih ima. Dužnost podavanja riba, protiv koje su se kmetovi bunili, ipak je ostala. Vlastelin je zadržao dva ribolovišta (loca piscationum szopi uocata) i to Brebrovec i Lučicu, a druge je preostale »sope« prepustio kmetovima uz dužno podavanje jednog dijela ulova. Pod istim je uvjetima Erdödy prepustio kmetovima i struge (lacunae ztrugha uocatae), dakle suha korita, u kojima se bez sumnje moglo loviti ribu samo u vrijeme visokog vodostaja. Prema odredbi spomenute limitacije, kmetovi su mogli prodavati svoje vino od Miholja do Božića. Ostatak godine kmet krčmari vlastelinsko vino po cijeni koja se za vino plaća u susjedstvu. Limitacijom se utvrđuje i način nadoknade štete u slučaju da se vlastelinsko vino određeno za prodaju pokvari. Za zaštitu vlastelinskih i kmetskih polja od poplava Save preuzeta je u limitaciju dotadašnja dužnost kopanja nasipa u doba potrebe. U vrijeme kopanja kmetovi su oslobođeni od tlake.

Time su bila nabrojena podavanja i službe koji su vrijedili za sva sela. Ostale dužnosti, nastavlja se u limitaciji, kao npr. sobaš, dužni su kmetovi plaćati i podavati prema novigradskom urbaru pokojnog Tome Erdödyja. Kako je upravo sobaš, tj. novčano podavanje od selišne zemlje, bilo jedno od prije-pornih podavanja, dobiva se dojam kao da se komisija nije za preostale dužnosti slučajno pozivala na stari urbar.

Među osobitim dužnostima na koje su bila obvezana samo neka sela nabrojena je najprije vojnička dužnost sela Hrastelnice. Hrastelnica je bila najjužnije Erdödyjevo selo nedaleko Siska pa su zato njeni stanovnici »confiniaria razione hoc exposente« oslobođeni od tlake, ali su vlastelina služili u potrebi oružjem. Nepopustljivost se Emerika Erdödyja očitovala osobito pri utvrđivanju dužnosti ovog sela. Naime, Hrastelničani su ipak prema tekstu limitacije morali uz vojničku službu davati i desetinu svinja, pčela i svakovrsnog žita. Štaviše, Erdödy je od njih zahtijevao da kose njegove sjenokoše i dovoze njegovo sijeno, da prodavaju njegovo vino i, najzad, da sudjeluju pri popravljanju ribnjaka Brebrovec. Prema tome, Erdödy nije tom jedinom selu s vojničkom obavezom htio, osim oranja i povoza, oprostiti nikakve dužnosti. Prema tome, nije slučaj da su Hrastelničari, kao i Sisčani, odbili da pod ovim uvjetima vrše vojničku službu na vlastelinstvu. Erdödy je vjerojatno za takav postupak imao samo jedno ispriku: Hrastelničani su bili vojnici samo u potrebi,

¹⁰⁴ Oka je brana za drobljenje zemlje.

¹⁰⁵ Cilindar je valjak, sprava za sabijanje zemlje.

¹⁰⁶ Riječ aratrellum izvor upotrebljava za ralicu.

pa ih nije pritiskivala stalna vojnička služba. Ali valja uzeti u obzir da je i u XVII st. na samoj granici bila vječita opasnost, pa je otpor Hrastelničana bio potpuno razumljiv.

Iz teksta se limitacije vidi da je još Toma Erdödy birao svoje stražare (satelites) i čuvare novigradske utvrde između kmetova Zdenčeca ili Žirčice. Prije svega, podložnici su se čitava naselja odvajali od ostalih po dvodnevnoj pješačkoj tlaci, što bi upućivalo na to da nisu imali marve za tegljenje. Međutim, ako je vlastelin neke među njima uzeo kao svoje stražare, onda su oni bili ne samo oslobođeni od svih službi i podavanja već su dobivali i godišnju plaću (6 forinti, tri vagana žita i špeka za dva mjeseca). Lako je uočiti razliku između položaja stražara koji su vlastelinu potrebni i vojnika koje on podnosi na svom vlastelinstvu samo kao nužno zlo.

Na dalje zbivanje i tok bune nije ništa utjecalo to što su pred komisarima vođe Posavaca ili, kako ih limitacija naziva, »podložnici u distriktu i pripadnostima utvrde Novigrada i Moslavine« tj. Nikola Babić, Martin Pokas i Jakob Hugin položili u ime ostalih podložnika zakletvu. Oni su već tada kad su svečano pred komisarima obećavali da će biti »vjerni i poslušni«, da će obdržavati sve što je limitacijom određeno, da će poštivati vlastelinske oficijale i najzad da se neće više oružjem dići protiv vlastele, vrlo dobro znali da to obećanje nije i ne može biti istinito i iskreno.

Donekle površan tekst limitacije kao da svjedoči o tome da ni komisari nisu baš drugačije mislili. U svakom slučaju bila je preuranjena banova radost kad je 24. III iz Čakovca¹⁰⁷ javio kralju da je buna Posavaca potpuno stišana.

Ali je dodao kako je uvjeren da bi taj mir mnogo dulje potrajao kad bi kralj strogo naložio Emeriku Erdödyju da se drži uglavljenih uvjeta. A koliko se on sam zalagao u čitavu poslu, obavijestit će kralja ostali komisari koji će pokazati kako »omni data occasione ostendere satagam, quod sim«. I taj »najponizniji i najvjerniji sluga« kraljev nije ni taj puta propustio priliku da ukaže na Emerika Erdödyja kao krivca i dotadašnjih i budućih nesuglasica. Jer uzrok se novoj buni mora tražiti u Emerikovu kršenju limitacije!

Ban je doduše opomenuo pobunjenike da budu pokorni, ali su oni ipak, prema Emerikovoj tvrdnji, prije 7. IV poslali kralju u Beč 12 poslanika. Obradujući se pismom na biskupa, Erdödy misli da ni u kom slučaju nije »dobar patriot« onaj čovjek koji ih je savjetom pomogao da tako učine. Zato da ni on neće čekati nego će se i sam obratiti na vladara. Zbog toga moli biskupa da mu izda svjedočanstvo (testimoniales) o banovoj opomeni upućenoj Posavcima.¹⁰⁸

Poslanstvo koje je tako uzbudilo Emerika Erdödyja dalo je bez sumnje povod za nove pregovore. Kralj je vjerojatno naložio banu, a taj zagrebačkom Kaptolu da pošalje svoje ljude u Novigrad i sasluša želje podložnika. Poslušavši banov nalog izdan 11. VI,¹⁰⁹ kanonici Vinković i Harča uputili su se već 12. VI u Novigrad da na osnovu urbara Tome Erdödyja i limitacije ponovo saslušaju novigradske kmetove. U ime svih kmetova Mirko Babić je odgovor sazeo u 10 tačaka. Oni se ne protive, kaže Babić, *prvo*, da izvrše sve obaveze ubilježene u urbar, izuzevši podavanje maslaca. Vlastelinskog činovnika koji

¹⁰⁷ Lit. priv. nro 779.

¹⁰⁸ Epistolae II, nro 103.

¹⁰⁹ Polit. II, nro 190.

će doći da ga sakuplja bacit će u Savu. *Drugo*, pristaju na povoz kako je određen u limitaciji, ali jedino tako da onaj seljak koji daje kola ne treba dati blago. *Treće*, traže da se oproste dugovi kao što su bila oproštena i nedjela. *Četvrto*, traže staru pintu umjesto nove koju je odredila komisija. U *petoj* tački traže promjenu što se tiče oranja i ostale tlake, tj. zahtijevaju da svi zajedno oru po 2 dana u sedmici, a ostale dane da rade na drugim gospodarskim poslovima. Potonje zahtijevaju najviše zbog toga što u limitaciji nije ta dužnost bila tačno zapisana. Potpuno je razumljivo da su, nadalje, u *šestoj* tački odbili da daju tlaku onako kako su je komisari odredili u limitaciji. Oni opravdano ističu da je tlaka bila određena prema geografskom položaju sela, a ne prema količini zemlje koju pojedinac posjeduje. *Sedmo*: od preostalih podavanja za vlastelinovu »kuhinju i stol«, tj. guske, kokoši, piliće, sir i jaja, iako su ubilježena u urbaru, davat će samo kopuna za Božić. U *osmoj* tački zabilježen je rezultat rasprave o dužnosti ribarenja seljaka iz Trebarjeva u ribnjaku Mrtva Odra. Prema limitaciji imao je vlastelin pravo da ondje ribari, ali su se stanovnici Trebarjeva digli jer im je ribarenje u tom mjestu prepustio, kako tvrde, još Sigismund Erdödy za 2 libre papra godišnje po svakoj kući. Iako je i Emerik najzad pristao da kmetovi preuzmu taj ribnjak uz iste uvjete, oni su odbili za njega bilo kakvo podavanje. To su kanonici i zapisali. Posljednje dvije tačke izvještaja nisu stvarne obaveze već komentar komisara. Oni ustanovljuju (9. t.) da od tzv. Donjih sela nije došao ni jedan predstavnik, izuzevši nekoga kmeta iz Suze, koji je došao po svom poslu. Na kraju — kanonici svjedoče da je Emerik Erdödy nekoliko puta opomenuo podložnike da se drže limitacije jer će je samo u tom slučaju i on ovjeroviti svojim pečatom. S namjerom da se »teškoće« i otvorena pitanja bolje riješe, poslanici su dali kmetovima novi rok za pregovore u Varaždinu, kamo su mogli prema dopuštenju i obećanju vlastelina poslati »30 ili 40 ili više« svojih ljudi. Kako seljaci nisu pristali ni na taj uvjet, pregovori su završili prosvjedom Erdödyja koji su kanonici također unijeli u tekst svog izvještaja o pregovorima.¹¹⁰

Iz teksta se novigradskih pregovora može lako razabrati tko je prekršio odredbe limitacije. Dakle, iako vlastelin sve više popušta, kmet-vojnici zahtijeva sve veće povlastice. Prema tome, i ti su se pregovori morali nastaviti. Čini se da su kao kraljevski povjerenici u tom poslu vrijedili još uvijek biskup i general, iako se oni sami nisu više pojavljivali na pregovorima.

Prvih dana mjeseca listopada govorilo se o novom roku, pa se u vezi s njim obratio na zagrebačkog biskupa Emerik Erdödy moleći da se zajednički dogovore s generalom za ta pregovaranja.¹¹¹

Međutim, od početka je godine posao kraljevskih komisara bio otežan zbog toga što je istodobno valjalo smirivati i Siščane. Rješavajući njihovo pitanje, ban se obratio na vladara 19. X,¹¹² no tada uopće nije spominjao Posavce. A ipak je prema kasnijim događajima jasno da se s pomoću novih komisija tražio način za konačno mirno rješenje spora. Petretić i Leslie šalju kao svoje predstavnike u Novigrad Ivana Jagatića, arhidakona kalničkog, i Ivana Krstu Wassermanna, varaždinskog kaštelana. Sredinom prosinca dobili su spomenuti

¹¹⁰ Polit. II, nro 190.

¹¹¹ Epistolae III, nro 105

¹¹² Lit. priv. nro 779.

subdelegati tačnu instrukciju¹¹³ kako i što treba da učine. Sakupivši sve starješine sela (*ex omnibus pagis subditis patribus familias*), njihove zamjenike ili bar prvake u selu, oni će najprije pročitati vladarske naloge komisarima. Zatim će kmetovima pročitati, prevesti i protumačiti tekst varaždinske litimacije, s ponovnim upozorenjem da izvršavaju sve njene tačke. U instrukciji se navodi koje dužnosti kmetovi tada nisu htjeli vršiti. Najveći otpor pružaju protiv tlake. Instrukciji se izričito kaže da »arare, ocare, dratare, cylindrare, vecturas prestare et alia cum iumentis opera seruilia ultra duos dies in septimana prestare nolebant tam isti inferiores, quam superiores«, pa im zato treba naložiti »eos debere quoscumque labores et seruitia cum iumentis prestare in septimana tot diebus ex numero debito quot fuerit necessarium et per officiales domini imperatum«. Ne može se odobriti niti postupak Donjih sela koja neće dolaziti u ponedjeljak na tlaku, kao ni Gornjih koja neće raditi u srijedu, jer kad je potreba valja raditi uvijek. Osobito su dužni raditi oni koji stanuju bliže mjestu rada, budući da se oni mogu svaki dan opskrbljivati hljebom. Kmetovi su odbijali također da blagdane kad ne vrše tlaku nadoknađuju u idućoj sedmici. Iz instrukcije se saznaje da stanovnici Suze ne vrše stražarsku službu i da ni jedno selo nije preuzelo dužnost ribarenja. Budući da Petretiću, koji sastavlja instrukciju, služi kao podloga urbar Tome Erdödyja, upoznajemo se tek sada detaljnije s nekim kmetskim obavezama koje su prije bile samo spomenute. Tako je tek sada jasno da je sobaš novčano podavanje od selišne zemlje (1 denar po jugeru), a košeno isto tako od sjenokoša (13 den. po koscu). Petretić također napominje da su prema urbaru maslac, koji sada nitko ne želi davati, davala i prije samo neka sela. Darovi su, naprotiv, bili određeni običajem »quam consuetudinem procul dubio et ipsi sciunt coloni et dominus comes facile probare potest«. Isto je tako, kaže Petretić u instrukciji, bilo savjetovano na pregovorima u Varaždinu i grofu i podložnicima da se drže običaja o podavanju divljači i zarobljenika. Kako se spor vodio i oko veličine pinte, subdelegati su imali nagovoriti stranke da prime dotadašnji običaj ili, ako im to ne uspije, neka se uvede ivanička odnosno petrinjska pinta. Običaj će biti osnovno mjerilo i za podavanje desetine svinja, pčela i meda. Poslanici su, najzad, bili dužni zapisati pregovore i spis donijeti biskupu.

Međutim, iz bilješke koja je dodana tekstu instrukcije može se razabrati da »ex certis rationibus« spomenuti subdelegati nisu pošli u Novigrad, pa su biskup i Leslie poslali nove: Prvi čazmanskog arhiđakona Ivana Krizogona, a drugi Ivana Rudolfa Steinherra. Ta je bilješka unesena nakon teksta instrukcije Petretićevom rukom i to 18. II 1655.¹¹⁴ Što se u stvari zbilo i što su to »certae rationes«, otkriva svjedočanstvo spomenutih poslanika izdano još 16. XII 1654.¹¹⁵ Kad su oni 15. XII pošli prema Novigradu i zaustavili se na kaptolskom posjedu u Nartu da se odmore i izmijene konje, donio im je Petar Horvat, familiaris Emerika Erdödyja, pismo. »Razabiremo — piše im Erdödy — da želite, ne znamo po čijem savjetu, doći ovamo bez kaptolskog čovjeka«. Ne budu li se vratili i doveli »Capitulum« on će prosvjedovati pred kraljevstvom. Dodao je, neka kažu biskupu — bude li se protivio — da ga ne sprečava u njegovim poslovima (Emerik je pismo napisao hrvatskom jezikom, a dele-

¹¹³ *Politica II*, nro 194.

¹¹⁴ *Politica II*, nro 194.

¹¹⁵ *Politica II*, nro 196.

gati su ga u svom izvještaju našalost preveli na latinski). Budući da su spomenuti poslanici bili opunomoćenici kraljevskih povjerenika, Emerik je takvim postupkom želio otkloniti pregovore, smatrajući već od samog početka da je miješanje stranih poslanika u odnose između njega i njegovih podložnika sa stanovišta prava nezakonito.

Prema tome, zasad je bilo suvišno i pismo koje je biskup Petretić kao »v dolje popisanom dugovanju comissar« uputio 15. XII »vsem Posavcem podložnikom novograckem gospodina grofa Erdeody Imbrika«. ¹¹⁶ »Ova je volja i hotenje kraljeve svetlosti — piše im — da se varaždinska comissia med vami i vašem gospodinom zemaljskem po zapovedi njegove svetlosti učinjena i vse štoi je i kako je za vaše od onda prišasne službe i podanike dokončano i pogodeno zevsema obderžava i da vi v vsem onom zevsema kakoi je onde dokončano i tako vam kako gospodinu popisano . . . i dano vašemu zemaljskomu gospodinu i njegovomu ostanku zevsema pokorni budete«. On im nadalje napominje da se, po želji vladara, »imate vsake burke i halovanja i suproti podiganja trabati i da se imate od spajdašenja z luckemi podložniki prekorupce odstati«, jer »mi z gospodinom generalom imajući dogovor imamo vam marljivo i razložno z jakostjum njegove svetlosti zapovedati. I včinite da mir i pokoj bude i da se veće njegovoj svetlosti jako glava ne razbija, kako se to sve obilneje v listu koga nam njegova svetlost za to piše nahodi«. Nakon što im je predstavio poslanike koji će k njima doći obavještava ih da će im »oni posli — da bi napotlam kakovoga spričavanja ne nahajali i ne davali — verno i marljivo list rečene comissie vam i gospodinu dan prošteti i slovinskim jezikom istomačiti.« Podložnici su dužni poslanike »onako prieti i vsakim poštenjem skazati kako da bismo mi sami z gospodinom generalom k vam došli i nje vsem marljivo posluhnuli i onako kako vam oni rečenu comissiu proštu i pretomače da ima se v sem tak v službah tlačneih tak v podankeh ze vsima pokorni biti. Drugič ne včini vši ako nećete cesarovoj svetlosti v serdu upasti i milošću keu ste dobili pogubiti.«

Čini se da je Emerik Erdödy odgađao pregovore zbog toga što je bio svjestan da bi se oni mogli uspješno završiti samo ako odustane od varaždinske limitacije. Gore spomenutim postupkom postigao je ne samo odgodu već je pridobio za sebe hrvatski sabor koji se očigledno osjećao polaskan što će grof iznijeti čitavu stvar pred njega. Zaista, kad se 11. I 1655. ¹¹⁷ sabor sastao na Gradecu, Erdödy je uspio uvjeriti učesnike da je on u pravu, pa je sabor zaključio da mu valja u ime kraljevine izdati preporučno pismo za vladara, koje on sam treba da preda vladaru. ¹¹⁸ Uzme li se u obzir činjenica da je saboru predsjedao sam ban, njegov je uspjeh bio utoliko veći. U instrukciji koju su poslanici dobili za požunski sabor (24. I 1655), dodano je da se tužba Emerika Erdödyja protiv Posavca unese među ostala gravamina i dalje proslijedi. ¹¹⁹

Ali Erdödy nije mogao zavarati kraljevske komisare. Nije poznato da li su oni do odlaska novog poslanstva u Novigrad imali neke nove upute od vladara. U poznatoj građi nisu o tom sačuvane nikakve vijesti. Poznato je

¹¹⁶ Politica II, nro 197.

¹¹⁷ Zaključci hrv. Sabora I, 193.

¹¹⁸ N. dj., 195.

¹¹⁹ N. dj., 201.

naprotiv da se sam Emerik 10. II¹²⁰ obratio već po treći put na biskupa. U međuvremenu je, čini se, i Babić bio s pismom kod biskupa. Uostalom, iz postupaka pobunjenika — piše Erdödy biskupu — lako će uvidjeti na čijoj je strani krivica. On se tuži na stanovnike Suze da neće vršiti stražarsku službu i misli da je jedino rješenje u vojničkom svladavanju pobunjenika, napose njihovih prvaka. Kako je biskupu javio da će tek za 15 dana otputovati u Ugarsku, to se očito taj put obratio na biskupa sa željom da se organizira novo poslanstvo. Na promjenu je vlastelinova raspoloženja bez sumnje utjecao novi zajednički sabor na kojem bi on teško mogao opravdati svoj postupak prema kraljevskim povjerenicima potkraj 1654.

Novi su poslanici došli u Novigrad 20. II¹²¹ i ondje pročitali sve spise koje njihovi prethodnici nisu stigli objaviti. Kmetovi su povećali svoje zahtjeve: Donja sela nisu sada htjela ljeti tlačiti sve do srijede, a zimi do četvrtka. Osim toga, kmetovi su pristali samo na to da na daleke poveze idu dobrim putovima, ali i to samo uz uvjet ako budu sprezala šestorica, dok će sedmi dati kola. Oni ne žele da im desetinjari pregledavaju gospodarstva, jer su, tvrde, »tales quibus in ea parte fides haberi posset«. Dugove priznaju, ali su »s prijezirom i bez ikakve skromnosti« predložili vlastelinu da u Novigrad stavi mjesto svojih podložnika drvene stražare! Ostale prijeporne tačke ostavili su poslanici i sada otvorene. Ali, kad su poslanici uime komisara htjeli zabraniti slobodne sastanke (conventicula), oni o tome nisu htjeli ni čuti. Pošto su predali pismenu tužbu na vlastelina, većina je pobunjenika pod vodstvom Đakmana, jednog od vođa, napustila novigradsku utvrdu. Kako se Babić, želeći zacijelo da ipak nešto postigne, još održao s poslanicima, oni su ga prijetnjom primorali da se s njima povuče. Idućeg dana, u nedjelju, sastavili su svoje odgovore, predali ih poslanicima i zahtijevali od njih da ih odnesu do vladara. Poslanici su nakon povratka, tj. 22. II, sastavili u Zagrebu opširan izvještaj o izvršenom poslu.

Iako su seljačke potešćice poslane vladaru, one nisu nimalo utjecale na stajalište kralja i plemstva na požunskom saboru. Uostalom, odnos plemstva u cjelini, dakle sabora i vladara koji nešto od tog plemstva očekuje, nije prema pobunjenicima mogao biti drugačiji nego što je u stvari bio. Kako takva pobuna — mislilo se na saboru — može voditi samo k »propasti domovine«, a nikakva »blaga sredstva« je dotad nisu mogla stišati, ona je ocijenjena kao izdaja. Pobunjenike treba oružjem, i to svim raspoloživim sredstvima, svladati (76 čl.).¹²²

Nije bilo nikakve sumnje u to da li će na varaždinskom saboru sazvanom za 25. VIII biti prihvaćen spomenuti čl. 76 požunskog sabora. Njegovo je izvršenje bilo prepušteno banu i krajiškim generalima.¹²³

Međutim, ban će u događajima poslije požunskog sabora opet jednom pokazati da je on najvažnija ličnost u hrvatskom kraljevstvu i da je Emerik Erdödy njegov neprijatelj. obraćajući se 18. XII¹²⁴ opširnim pismom vladaru, on se ne ustručava da kao razlog neizvršenim nalogima navede »dužu bolest koja ga je prikovala uz krevet«. Ali već u početku pisma odaje oštrom i pristranom osu-

¹²⁰ Epistolae III, nro 107.

¹²¹ Politica II, nro 199.

¹²² ADSS I.

¹²³ Zaključci hrv. sabora I, 203.

¹²⁴ Litt. priv. nro 799.

dom Erdödyjeva postupka prave motive svog postupka. Ispričava se vladaru što je posao svladavanja morao povjeriti vicebanu, koji »capitularium primum subditos tamquam magis contumaces et qui nunquam ad commissionem comparuisse aggredi et domare per me jussus est«. Učinio je to, tobože, zato da bi uhvaćeni Siščani olakšali Erdödyju posao! Pitanje je da li ban tačno prikazuje tok događaja kad tvrdi da je Erdödy sam odvratio karlovačku vojsku s obrazloženjem: »se nullam militum habere necessitatem«. On kaže da mu sada nije preostalo drugo nego da opozove i svu vojsku. A kako se ona ne može na brzinu sakupiti, on očekuje nove naloge. Misli da bi kralj mogao ponovo ispitati uvjete varaždinske limitacije. Ostaje li kralj kod svog naloga da upravo on pohvata vođe posavačkih pobunjenika, on vjeruje da »securissimam uiam esse et sine tumultu aliquo effectuandam, ut majestas vestra comiti Leslie generali varasdiensi demandaret ut dum et quando in confinia Juaniczensia ueniunt (siquidem singulis fere diebus propter uicinitem ibi uersantur) per capitaneum ibi existentem comprehendi curet«. Štaviše, on uopće ne vidi razloge zbog kojih bi ih sada trebalo uhvatiti jer da zasad nema nikakvih znakova otpora. Glavni je krivac vlastelin, dakle Emerik Erdödy, koji se ne drži limitacije »sed absolutum in illos dominium exercere«. Pobunjenici sami žele, upozorava netačno vladara, da im se odredi način i količina podavanja i služba, ali tvrde da ne mogu obavljati prijašnje »nepodnosive službe«. Među njima je samo jedan čovjek, glava čitave pobune, čovjek smušena duha, po imenu Nikola Babić, koga bi trebalo bez oružja i buke, na gore spomenuti način, uhvatiti. On da to ne može učiniti, jer je Babić udaljen od njega tri dana, a osim toga ga Babić izbjegava. Završava pismo s ponovnim upozorenjem da će mu u tom poslu kao i u svim ostalima pokazati svoju vjernost.

Sadržaju ovog pisma doista nije potreban tumač. On ukazuje na to da je ban upotrijebio svu svoju domišljatost da ni u čemu ne pomogne Emeriku Erdödyju protiv Posavaca. Nije ga mnogo smetalo što se pri tom morao poslužiti ne suviše iskrenim izvještajem vladaru. A da mu takav postupak nije nalagala »čovječnost i ljubav prema domovini«,¹²⁵ najbolje pokazuje njegov istodobni odnos prema zagrebačkom Kaptolu i njegovim sisačkim podložnicima. Ban je, prema tome, vođen ličnim interesima postupao ne samo protiv zaključaka požunskog sabora, nego i protiv kralja i njegove kancelarije. Predlagao je kralju nakon dvogodišnje bune »blaga sredstva«, iako je dobro znao da su ona dotad potpuno zatajila.

Prema tome, ban je glavni uzročnik što se buna na posavačkim imanjima produžila, premda, vjerojatno, nije bio svjestan zamašnih posljedica svog postupka. Za samu je to bunu ipak bio presudan momenat. Naime, sve do njena svršetka, tj. do odlučnog preokreta u proljeće 1659, neće više nitko donositi tako stroge i oštre odluke protiv pobunjenika. Osim toga, sami su pobunjenici sada mnogo sigurniji u nastupu, što među ostalim pokazuje činjenica da su do kraja bune nekoliko puta nastupali pred kraljem s onim istim dokumentima koji su još 1653. bili na saboru proglašeni kao falsifikati. A takav osnovni stav nisu zauzeli samo Posavci. Čitava se Posavina spremala pomalo na otpor koji je najzad u jesen 1658. na vrhuncu kad je u plamenu — izuzevši zauvijek stišane Štibrence — ne samo Banska Krajina, nego i ivanički krajišnici.¹²⁶

¹²⁵ Horvat, n. dj., 154.

¹²⁶ Klaić, Seljačke bune II, 114 i d.

Pojedinosti o tom polaganom prerastanju posavskog i sisačkog vrieranja u »veliki oganj« pred kraj 1658. nisu zasad poznate, građa koju još nitko nije pregledao niti istražio otkrit će bez sumnje poneku nepoznatu stranicu u povijesti toga seljačkog otpora. Čini se ipak da nećemo pogriješiti, ustvrdimo li da su kmetovi ostali i dalje pri svojim zahtjevima, što drugim riječima znači da su tlaku i ostale obaveze vršili prema svojoj volji, a ne prema varaždinskoj pogodbi. To je u krajnjoj liniji za njih bilo najvažnije jer su postigli što su željeli. Da produže takvo stanje, kmetovi su odlučili poslati poslaniku vladaru. Iz svjedočanstva koje je biskup Petretić izdao 13. IX 1656¹²⁷ Emeriku Erdödyju saznajemo da su prvaci Posavaca, i to oni iz Dubravčaka, nosili kralju dva privilegija na potvrdu. To su ona ista privilegija Suze i Dubravčaka koja su pobunjenici donijeli da sabor još 13. IX 1653. sa zahtjevom da im se ona potvrde. Prvi privilegij u korist Suze i Zdenčeca je bio potvrđen, dok je drugi kao lažan odbačen. U biskupovu se svjedočanstvu dodaju dokazi u prilog satorskoj odluci. To je zasad jedini poznati pismeni podatak o odnosu između Erdödyja i njegovih pobunjenih podložnika 1656.

Nije poznato što su kmetovi u Beču postigli i da li su uopće onamo pošli. Još u početku 1657. glavni vojvode Posavaca Benko i Đakman idu u zajedničku pljačku sa sisačkim vojvodom Rogarom.¹²⁸ Međutim, iznenađuje vijest da je bez ikakvih, nama poznatih, novih događaja i znakova pobune, još prije 14. III 1657, zarobljen Nikola Babić. Naime, kanonik Vinković javlja tog dana iz Siska da »praediales nostri sziszienses quibus Posauiani subditi Erdodiani ob captum Babich minari dicuntur sint quieti, quia neque per ipsos praediales, neque cum eorum praescitu aut consilio Babich captus est«. ¹²⁹ I zaista, akciju je pokrenuo Juraj Erdödy, mlađi brat Emerika, koji je dao Babića uhvatiti na cesti usred dana.¹³⁰ Tek tada kad je Babić bio uhvaćen javio se i ban. On je, videći da je njegov prijedlog da se Babić uhvati ostvaren, zahtijevao u pismu na vladara da mu Juraj Erdödy preda Babića. Kad je to ovaj odbio, on ga je odmah prijavio kralju prebacivši dakako opet svu krivicu za posavsko »dugovanje« na Erdödyje. Jer »certe nunquam faciliori negotio componenda res erat nam et a rusticis assecurationem habui uelle se comissioni obtemperaturos dummodo Babich eliberetur, quem ego etiam cum sufficientissima fideiussione et assecuratione dimittere scuissem«. ¹³¹ Ugarska kancelarija i gradačko Ratno vijeće poduprli su banovu molbu. U to su vrijeme, čini se po istom poslu tj. zbog oslobođenja Babića, boravili u Beču i predstavnici Posavaca. Zato je Emerik predlagao kralju da ih na osnovu čl. 76 požunskog sabora od 1655. završi i na taj način već jednom završi s pobunom.¹³² Sama prisutnost posavačkih vođa dovela je do novih pregovora. Imajući vjerojatno uza se spomenute privilegije, Posavci su se s nepravom tužili na vlastelina da ih »operis colonialibus et contributionibus insolitis aggrauet«. ¹³³ Mole dakle vladara da ih sačuva u tobožnjim starim privilegijima i oslobodi Babića. Vjerojatno je tada Babić pušten ili predan uz jamstvo banu; ne možemo biti u to posve sigurni

¹²⁷ Política II, nro 208.

¹²⁸ ACa, fasc. 31, nro 100.

¹²⁹ ACa, fasc. 31, nro 100.

¹³⁰ Prop. et opin, nro 977, a. 1657.

¹³¹ Prop. et opin. nro 20, a. 1657.

¹³² Prop. et opin. nro 20, a. 1657.

¹³³ Prop. et opin. nro 20.

jer nema nikakvih podataka, ali je prema kasnijim događajima jasno da je Babić bio banu predan.¹³⁴ U svakom slučaju, zarobljenje i kasnije puštanje uz jamstvo vezivalo je ruke nekadašnjem vođi pobunjenika tako da on otad ne igra više uloge u pokretu.

Zarobljenje Babića utjecalo je i na raspoloženje posavačkih pobunjenika. O tome svjedoči pismo koje su oni 17. IX uputili iz Dubravčaka zagrebačkom biskupu¹³⁵ moleći ga za posredovanje u pregovorima s vlastelinom.

»Gospodin milostivi — pišu mu — pisali smo ovo jur našem milostivnomu gospodinu po tri puta i nikakova odlučka od njih gospostva na našu molbu prošnu i obetanje što obećeno i s čim bi njih gospostvu pokorni mi i naš odvetak bili ne moremo imati. Zato molimo v. m. g. kako našega velikoga patronuša da biste v. m. g. učinili z nami toliku milošću i ljubav da bi v. m. g. dostojali se za našu siromašku službu pisati našem milostivnom gospodinu svoj gosposki list, natji nam njih gospostvo dali jedan stanovit odgovor i odluček na naše ponizne molbe i prošnje koje smo njih gospostvu vu Petrine budući učinili; na kaj bi jur njih gospostvo hoteli pristati na kaj li ne. Mi gospodine milostivi vse obećemo i dosta pribolšavamo, a od njih gospostva ništar čuti i razumeti ne moremo na kaj hote njih gospostvo pristati na kaj li ne. S tem Bog v. m. g. zdravo i veselo na vnogo dobreh let srečno obderži.«¹³⁶ Potpisali su se »V. m. g. ponizni sluge vsa općina od Kamenia do Siska grada«.

Međutim, valja istaći da je postupak s Babićem podigao ponovo na otpor ostale pobunjenike, koje je s Posavcima povezivalo obećanje o uzajamnoj pomoći. Upravo u vrijeme kad su se posavački kmetovi spremali da idu u Beč i pisali gore spomenuto pismo biskupu, Siščani i Vlasi stvaraju zaključak o tome da i oni pošalju poslanstvo kralju u Beč.¹³⁷

Oslobođenje Babića smirilo je na neko vrijeme otpor u Posavini. To ne znači da su Posavci najzad odlučili da se pokore odredbama varaždinske limitacije. Kako u tom smislu nije došlo do konačne nagodbe, Erdödy je bio primoran da na hrvatskom saboru, koji je pod predsjedanjem bana održan 25. IX 1658. u Varaždinu, zatraži preporuku za kralja »protiv svojih podložnika pobunjenih Posavaca«.¹³⁸ Prema tome, Erdödy je odlučio ponovo pokrenuti postupak pred kraljem, što je izazvalo Posavce. I oni su poslali kralju kao svoje predstavnike Benedikta Ivankovića i Ivana Jankovića.¹³⁹ U prisustvu tajnika ugarske kancelarije kaločko-bačkog nadbiskupa Jurja Szelepchenyja počeli su pregovori. Iz jednoga kasnijeg izvora saznajemo da su pregovori prekinuti zbog toga što su Posavci pobjegli, jer su smatrali da su pregovori ispali na njihovu štetu. Oni su, štaviše, tvrdili da je Erdödy potkupio ljude oko sebe darovima, a osim toga su otvoreno izjavili da u Beču nisu htjeli prignuti glave. Pozivali su se i na kancelara koji da ih je uvjeravao kako »nostrum (sc. Posaviensium) dominum terrestrem cesarem ac regem nobis esse«. Dodali su da car nije ni znao za transakciju — kako se pregovori nazivaju — jer su ga vodile privatne, a ne službene osobe. Iz prosvjeda koji su 2. II 1659. uložili pred čazmanskim kaptolom zagrebački kanonici, može se razabrati tek toliko da

¹³⁴ Erdödy se tuži da je ban povjerio Babiću čak vojvodsku čast. Vidi Lit. priv. nro 985.

¹³⁵ Epistolae IV, nro 142.

¹³⁶ Pismo je datirano ovako: Pisan na Dubravčaku die 17 septembris anno 1657.

¹³⁷ Seljačke bune II, 110.

¹³⁸ Zaključci hrv. sabora I, 233.

¹³⁹ AČa, fasc. 27, nro 1.

je ondje bilo govora i o dužnosti ribarenja.¹⁴⁰ Naime, Erdödy je oštetio pravo Kaptola u Mrtvoj Odri i prisvojio je neke kaptolske ribnjake, pa je Kaptol morao protiv toga javno prosvjedovati.

Vjerojatno je sam kralj zbog neuspjelih bečkih pregovora odredio novi termin za nagodbu. Ona je počela s pozivom na Leopoldov nalog iz 2. IX 1658. tek 1. II 1659.¹⁴¹ Tada su zagrebački kanonici Andrija Vinković i Mihajlo Tihanić pozvali iz Novigrada vođe Gornjih sela, dok su predstavnike Donjih sela pozvali Erdödyjevi oficijali. Predstavnici predvođeni Jankovićem došli su, ali ne u određeni rok, tj. 1. II, nego dan poslije. Kad im je pročitana kraljev nalog i tekst bečkog sporazuma, oni su izjavili da neće pregovarati jer nema njihovih predstavnika, da oni nisu sklopili nikakav sporazum i da će ponovo doći tek tada kad se pojavi i Emerik Erdödy. Ipak su 3. II došla obojica vođa, Ivanković i Janković, i protumačili kanonicima zašto su iz Beča pobjegli. Uostalom, oni »pauperculi milites«, ostaju uza sve to vjerni kralju, banu i kraljevini, a nova im pogodba ne treba jer oni su kraljevi podložnici. Čekat će ipak dok se vlastelin vrati u Novigrad.

Danas još uvijek nije poznato koji su neposredni motivi vodili tada bana do odluke da podigne insurekciju. On je sam javio 1. IV¹⁴² Kaptolu da je insurekciju odredio za 17. IV i to u Turopolju. Nekom je kanoniku odao samo to da se neće vratiti u Čakovec dok Sišćani ne budu svladani, ali je kao tajnu povjerio i to da će tom prilikom udariti i na Posavce.¹⁴³ Kako su dotadašnji njegovi postupci predskazivali takav postupak, Erdödy je odlučio da ga predušetne. Pozvao je u pomoć karlovačke čete i sakupio svoje ljude. Sam Petar Patačić, kapetan pokupskih haramija, nazvao je Erdödyzevu pljačku »posavskom robijom«,¹⁴⁴ čime je jasno ocrtao i njen opseg i značaj. Vajdić je također 4. IV pisao Kaptolu: »Dominus comes Emericus Erdoedi die mercurij circa primam horam pomeridianam cum confinio carlostadiensis conflictum fecit cum suis rebellibus Posaviensibus. In quo conflictu ueri rebelles ceciderunt mortui fere centum et quadraginta, sicut referunt homines«¹⁴⁵ (prema službenim podacima koji su javljeni vladaru, u boju su pala 24 Sišćana i 4 krajišnika).¹⁴⁶ Jedan je dio pobunjenika progonila vojska sve do savske obale ispod Novigrada i ondje ih zatvorila između obale i nasipa; drugi dio vojske pljačkao je Željezno. Oni seljaci koje su zatvorili uz savsku obalu složili su se s vlastelinom tada kad su obećali da će izvršavati 5 dana tlake na sedmicu!¹⁴⁷ Ta je pogodba vrijedila samo za Gornja sela od Dubravčaka do Horugvice.¹⁴⁸ Donja su sela još uvijek pružala otpor. Za njih je, čini se, posredovao vojvoda Benko.

I u tom teškom času pobunjenički tabor kmetova-vojnika čini još uvijek čvrstu zajednicu. Sišćani su poslali svoje ljude od kojih su, i prema Vajdićevu izvještaju, poginula 22. Ali Emeriku nije uspjelo da uhvati i vođe pobunjenika. Oni su, prema davnom banovu prijedlogu, uhvaćeni kad su potkraj mjeseca

¹⁴⁰ ACa, fasc. 27, nro 1.

¹⁴¹ ACa, fasc. 27, nro 1.

¹⁴² ACa, fasc. 36, nro 1 (51).

¹⁴³ ACa, fasc. 36, nro 1 (54).

¹⁴⁴ ADSS I.

¹⁴⁵ ACa, fasc. 36, nro 1 (55).

¹⁴⁶ Prop. et opin. Raksz. 476, fasc. 24, fol. 482.

¹⁴⁷ ACa, fasc. 36, nro 1 (55).

¹⁴⁸ Današnja Rugvica.

došli u Krajinu, u Ivanić. Vijest o njihovu hvatanju zabilježio je opet kanonik Vajdić. Pišući o raspoloženju među Siščanima 28. IV Kaptolu, on je dodao: »Posavienses antesignanos in Iuanich ceperunt tres, Benedictum Ivantischich,¹⁴⁹ Polchinich et Vragouich, quos ligatos Varasdinum abduxerunt et omnes res illorum quas illuc abduxerant in praedam arripuerunt...«¹⁵⁰

Time svršava prva posavačka buna. Danas poznate podatke o vojničkoj ekspediciji protiv Posavaca dopunjuje banovo pismo kralju od 27. IV.¹⁵¹ On je, dakako, dao pismu poseban smisao. Tvrdio je da bi on već prije riješio taj spor da ga nisu neprestano spriječavali. Takva je smetnja, nastavlja, bila i nedavna vojna Emerika Erdödyja, koji je »parum quidem consulte« raspalio pobunjenike tako da su oni srušili ne samo Novigrad, nego i neke plemićke kurije. Štaviše, neki su pobunjenici, prema banovoj tvrdnji, pošli prema Kupi kako bi bili bliži kostajničkim i bihaćkim Turcima. Zato je on, uzevši plemićke i svoje čete, pošao onamo i uspjelo mu je da svlada ne samo sve pobunjenike na Krajini, već i da zaustavi Turke!

Prema tome, nije teško razabrati koliko je sudbinom Posavaca u prvoj buni sve do njena svršetka upravljao lični odnos između bana i vrhovnoga petrinjskog kapetana. Taj je odnos, potican potajnom mržnjom, dao pokretu ne samo poseban tok, nego i tragični završetak. Nema sumnje da bi svršetak prve bune bio mnogo mirniji da je postojalo povjerenje između ove dvojice prvaka u kraljevstvu. To, osim drugih činjenica, potvrđuje i mnogo blaži završetak istodobne sisačke bune.¹⁵²

3. Druga buna (1670—71)

Uvjeti pod kojima je prva buna završila bili su uzrokom novog nezadovoljstva. Svladani oružjem, Posavci nisu imali više ni onu moralnu obavezu koja ih je ipak u prvoj buni vezivala.

Možda nije slučaj da su prve vijesti o ponovnoj pobuni¹⁵³ zabilježene nekoliko mjeseci nakon što su Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan bili pridržani u Beču. Budući da je Petar najveće nade polagao upravo u svoje vojnike i oficire na Banskoj Krajini, nije neopravdano pomišljati na to da je ponovni otpor Posavaca povezan s urotom. No, zasad se ne može ići dalje od pretpostavaka.

Niti oblici otpora kao ni postupak s pobunjenicima nije mogao imati neke bitne nove elemente. Kralju su ostala na raspolaganju opet blaga ili oštra sredstva, a pobunjenicima se radilo jedino o tome da li će obdržavati prijašnje pogodbe ili neće. Kad se kralj 22. IX 1670. obratio na zagrebačkog biskupa Borkovića, kao svoga savjetnika, i na Nikolu Erdödyja, svog komornika i vrhovnoga petrinjskog kapetana, onda im je javio samo to da su se Posavci, »ne znamo kakvom drskom smjelošću vođeni«, podigli protiv Emerika Erdö-

¹⁴⁹ Vjerojatno je to Ivančević ili vojvoda Benko, samo što je ovdje njegovo prezime nepravilno zapisano.

¹⁵⁰ ACa, fasc. 36, nro 1 (56).

¹⁵¹ Lit. priv. nro 985.

¹⁵² Vidi Seljačke bune II, 117.

¹⁵³ Politica IV, nro 274; 22. IX 1670.

dyja.¹⁵⁴ Oni su odbili da vrše kmetске službe i podavanja. Zato kralj nalaže obojici da u vrlo kratkom roku sazovu stranke i da uz pomoć pravника presude spor. Obračajući se mjesec dana kasnije¹⁵⁵ istim ljudima, kralj je pretpostavio mogućnost da se Posavci ogлуše pozivu. U tom je slučaju izdao nalog karlovačkom i varaždinskom vicegeneralu da komisare pomognu vojskom. Međutim, kmetovi su još u početku prosinca 1670. odbijali da dođu na sastanak tražeći druge komisare. Bez sumnje ih je smetalo to što je jedan od komisara bio Nikola Erdödy, koji nije mogao biti nepristran. Kralj je uslišao njihovu želju samo djelomično dodijelivši im kao trećega komisara gen. Josipa Herbersteina.¹⁵⁶ Iz kraljeva pisma proizlazi da su predstavnici Posavaca i u Beču i u Grazu, pa je kralj naredio da im se osigura ne samo boravak, nego i salvum conductum za povratak kući. Kralj se uz to obraća ugarskoj kancelariji da predusretne njeno protivljenje zbog Herbersteinova imenovanja. Učinio je to, kaže, zbog toga što je želio da spor rješava i osoba koja je »extranea et aliena maxime in hac causa Erdeodiana«, a ne zato da krši jurisdikciju ugarske kancelarije.

Uza sve to pregovori se po danas poznatoj građi nisu održali sve do sredine 1671. Štaviše, Posavci su nanijeli štetu nekom Ivanu Hervoju, koga je kralj u toj stvari poslao među njih, našto je on preko kralja zatražio zadovoljštinu. Kralj je 7. VII 1671.¹⁵⁷ naložio biskupu i ostalim komisarima da mu je omoguće.

Najzad su se 3. VIII¹⁵⁸ u biskupskom dvoru u Zagrebu održali dugo očekivani pregovori. Posavci su opet predali pismenu molbu u kojoj su obećali da će ubuduće davati samo desetinu. Vlastelin je, naprotiv, ostao kod uvjeta bečke pogodbe. Nagovoren ipak da popusti, on je dopustio svim onim podložnicima koji neće davati ništa osim desetine slobodno iseljenje u roku od 15 dana. Ostalima je oprostio zaostala podavanja i dugove. Povjerenici su zatim, sazvavši na vijećanje i pravnike, odlučili da ponovo za 15 dana pozovu Posavce na osnovu kraljeva naloga na pokornost. Ukoliko bi i tada otkazali poslušnost, poslat će na njih karlovačkoga generala. Taj izvještaj koji je poslan vladaru iz Zagreba 14. VIII posljednji je danas poznati pismeni podatak o drugoj posavačkoj buni.

Ako je to doista bio završetak druge bune onda je on ispaо za vlastelina mnogo nepovoljnije nego 1659. Naš zaključak počiva, dakako, na pretpostavci da je bunom bilo zahvaćeno opet čitavo vlastelinstvo, a ne samo kmetovi-vojnici. Tačnost ove i drugih pretpostavaka u ovom, još uvijek nepotpunom, prikazu posavačkih buna može ovjeriti samo nova građa koju bi mogla otkriti dalja istraživanja.

Zusammenfassung

Die Verfasserin stellt auf Grund neuen Quellenmaterials fest, dass die hauptsächlichste Ursache der Bauernrevolten in Sava-Tal und in der Umgegend von Sisak im XVII. Jahrhundert in dem Streben der Untertanen, die zugleich Soldaten waren, »echte Grenzer« zu werden, zu suchen sei. Während des Kampfes verlangten zwar

¹⁵⁴ Politica IV, nro 274.

¹⁵⁵ Dne 24. X 1670. Politica IV, nro 275.

¹⁵⁶ Dne 11. XII 1670. Politica IV, nro 276.

¹⁵⁷ Politica IV, nro 181.

die Bauern, dass ihre Dienste und Verpflichtungen, besonders die Robot, ermässigt werden, aber sie taten das erst dann als sie einsahen, dass dies die einzige Form des Widerstandes sei, die erfolgreich sein könnte. Trotzdem, nämlich, die Erdödy-Herrschaft im Save-Tal innerhalb der Banal-Grenze gelegen ist, benötigten ihre Eigentümer, die auch die erbliche Würde des obersten Hauptmannes in Petrinja bekleideten, keine Soldaten, sondern nur eine begrenzte Zahl der Wächter. Doch, in Hinsicht darauf, dass viele ihrer Untertanen auch Soldatendienst in der Grenze verrichteten, wurden diese von dem Herrscher und dem Banus in Schutz genommen und ihr Widerstand hatte sich deswegen auf volle sechs Jahre hinausgezogen. Nachdem der Banus Nikolaus Zrinski aus Feindschaft gegenüber Erdödy nicht gewillt war die äussersten Massnahmen zur Verwendung zu bringen, hatte Erdödy mit Hilfe des Karlstädter-Grenzheeres seine Untertanen selbst zum Gehorsam gebracht. Die Einzelheiten der wiederholten Bauernrevolte in den Jahren 1670/1 sind wegen des Mangels an dokumentarischem Material nur in sehr beschränktem Masse bekannt.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB